Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Освітньо-професійна програма «Психологія. Практична психологія»
Спеціальність «053 Психологія»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На здобуття освітнього ступеня магістр

Змістовність та цінність навчання у студентів психологічних та педагогічних спеціальностей

Студентки Кривуш Маргарити Олександрівни

Науковий керівник Михайлова О.І., кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент Кресан О.Д., кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент Наконечна М.М., кандидат психологічних наук, доцент

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
професор Папуча М.В. _____
(підпис, дата)

Ніжин – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП……..…….3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЗМІСТОВНОСТІ ТА ЦІННОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ….....…10

1.1 Особливості цінностей та ціннісних орієнтацій сучасної молоді…10

1.2 Взаємодетермінованість змісту освіти та розвитку студента вищого навчального закладу ….……...15

1.3 Фактори, що впливають на вибір спеціальності студентською молоддю…….…….22

Висновок до першого розділу ……...25

РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ТА ЦІННОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ…….....29

2.1 Цінність навчання як системоутворюючий компонент активної позиції майбутнього фахівця…….....29

2.2 Сформованість професійної самосвідомості як показник зацікавленості професією……..……...37

Висновок до другого розділу……....44

РОЗДІЛ ІІІ ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ПРОФЕСІЙНИМИ СПРЯМУВАННЯМИ……..……46

3.1 Психодіагностичний комплекс дослідження особистісних особливостей студентів……46

3.2 Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів, що вибрали різні спеціальності……..…….....48

Висновок до третього розділу……....59

ВИСНОВКИ…….……..62

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...65

ДОДАТКИ……..….72

ВСТУП

Актуальність. Сучасні тенденції розвитку освіти та реформування всієї освітньої галузі окрелюють нові вимоги як до освітньої практики так і до практики виховання учасників освітнього процесу.

Сьогодення є досить нестабільним і формує велику кількість виборів висуваючи при цьому вимоги до продукування все нових і нових форм реагування від особистості в ситуації невизначеності, ухвалювати самостійні рішення у нестандартних ситуаціях та брати на себе відповідальність за них. Окреслені особливості сьогодення зумовлюють необхідність зміщення акцентів у процесі виховання на розвитку у молодого покоління, зокрема у студентів, самостійності, мобільності, етичних орієнтирів, соціокультурних цінностей і соціальної відповідальності.

Реформування вищої освіти в Україні ставить за мету забезпечення психолого-педагогічних умов для саморозвитку і самореалізації студента як окремої одиниці і суб'єкта освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності. Задля того щоб виховати достойного професіонала треба пізнати його у всіх співвідношеннях і тільки потім робити кроки до процесу навчання[15].

В умовах сьогодення посилюється увага до соціального становлення особистості, оволодіння нею соціальними нормами і цінностями, вміннями ухвалювати самостійні рішення і нести за них відповідальність не лише перед самим собою, а й перед соціумом. Однак звернення до реалій практики засвідчує, що вищі навчальні заклади в ситуації орієнтації на ринкову економіку прагнуть готувати професіоналів, які володіють певним обсягом теоретичних знань і практичних умінь, здатних виживати в реаліях сьогодення. При цьому процес навчання у ВНЗ «недостатньо спрямований на внутрішній світ людини та формування духовно-моральної культури випускника, який усвідомлює свою особисту відповідальність перед суспільством» [29].

Саме цінності є фундаментом освіти та умовою формування людини і суспільства, які у своїй як професійній так і повсякденній діяльності урівноважують морально-етичний та публічний інтереси.

А.Г. Александров, В.П. Анненков, А.М. Архангельський, О.О. Бандура, І.Д. Бех, Я.В. Боренько та інші, трактують цінності як особливий мотив людських вчинків, систему відповідальних уявлень і ставлень, смисловий принцип регуляції поведінки індивіда[18].

У працях М. Євтуха, Г. Шевченко, О. Леонтьєва розглянуто ціннісні орієнтації особистості, що характеризується як такі, що виникають у результаті суспільної практики. Ціннісні орієнтації формують і творять тип особистості, її поведінкові і ментальні навички і у цій якості пронизують собою всю культуру, всі універсали даної культури, акцентують на наявності певних проблем, які очікують свого розв'язання, зокрема тих, що стосуються соціального становлення студентів, оволодіння ними соціальних норм і цінностей[35].

Вивченням особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, визначенням їх сутності, розкриттям структури та характеристикою їх змісту займалися: В. Анненков, В. Волкова, О. Гданська, Г. Єскіна, Т. Кадикова, С. Лапаєнко, В. Марчук, Н. Ткачова[5, 9, 14, 35, 39].

Найголовнішим в системі вузівського навчання є виховання людини на відміну від передавання знань з будь-якої навчальної дисципліни.Будь яка цінність може успішно впроваджуватися у людській свідомості лише наскрізно, через настановлення й особистий приклад.

У своїй книзі «Людина у пошуках смислу», Віктор Франкл, стверджував, що цінностей не можна навчитися і навчити, їх можна тільки пережити. Неможливо уявити вчителя, батька чи матері дитини, які б могли якісно передати ціннісну життєву філософію дітям, самі не сповідуючи її, не будучи наставниками. Цінність формується щодня, а не згідно з розкладом навчальних занять»[64].

Важливість ціннісних орієнтацій як якості, утворення, властивості особистості зумовлена тим, що вони виявляються у всіх сферах життєдіяльності, постають критерієм оцінювання взаємодії з іншими членами соціуму, соціально зумовлені як характером суспільних відносин, так і місцем індивіда у системі цих відносин. Ціннісні орієнтації виникають тоді, коли поведінка людини має суспільне значення і регулюється прийнятими соціальними нормами. Однак регулювати поведінку людини можливо і необхідно лише тоді, коли вона володіє певного свободою дій, що передбачає здатність обирати власну лінію поведінки, самостійно визначати спрямованість своїх вчинків [2,18].

Оформлення і плекання цінності не припиняється з отриманням здобувачем освіти атестату чи диплому. Цей процес постійний. Він залежить від рівня духовного та інтелектуального розвитку людини, її вольових якостей та бажання пізнавати дійсність.

Для того, щоб ідея виховання на цінностях була реально втіленою у життя, всі учасники освітнього процесу (здобувачі освіти, їхні батьки, вчителі, викладачі, керівництво закладів освіти тощо) незалежно від віку, знань, досвіду чи соціального стану мають відчувати необхідність самокритично оцінювати себе та самовдосконалюватися.

Задля гармонійного розвитку вкрай необхідно, щоб партнерські взаємини між усіма учасниками освітнього процесу були спрямовані на відкрите та щире спілкування, сповнене утвердження морально-етичних (гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра), соціально-правових (верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність) та особистісно зорієнтованих цінностей (самореалізація, лідерство, свобода)[8].

Цінності в освіті мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності у суспільстві, а наочним набором внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть у дорослому житті не лише обрати

професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином та сім’янином[8].

Кожен учасник освітнього процесу, і здобувач освіти, зокрема, повинен усвідомлювати, що цінності – це не щось апріорі правильне, якась божественна складова, неприкладна у житті. Звісно математично цінність виміряти неможливо, адже принципи, якими послуговується людина при прийнятті рішень у повсякденному житті, спонукають її до певної суспільно корисної або суспільно шкідливої поведінки, визначають її долю.

Людина досить часто практикує цінність не тим, що вчиняє щось, а тим, що утримується від певної поведінки. Певний вчинок може бути непомітним для стороннього ока, проте його значення для окремо взятої людини та суспільства буває неможливо переоцінити.

Сьогодні в суспільстві не існує єдиної думки щодо умовного переліку та змісту тих цінностей, які мають об’єднувати суспільство, через це не рідко можна спостерігати випадки перекручування та маніпуляції такими категоріями як: свобода, патріотизм, гідність і верховенство права.

В наукових джерелах цінності розглядаються з позиції діяльнісного підходу і визначаються як структурний елемент діяльності людини і як об'єктивну значимість явищ, ідей ,емоцій, речей, що зумовлена потребами й інтересами соціального суб'єкта, тобто цінністю є не тільки наше ставлення до об’єктивних речей, а й предмет, який знаходить потреба для свого задоволення. Оскільки цінності - явище соціальне, то важливими характеристиками їх є, об'єктивна значущість і суб'єктивна норма, а критерії ціннісного вибору завжди відносні в силу того, що вони зумовлюються емоціями та історичними обставинами. У формі цінності людина не об'єктивує, а суб'єктивує навколишню реальність, наділяючи її людськими смислами, саме тому «... цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність.

Проте, не дивлячись на низку досліджень, проблема залишається актуальною і в нашому дослідженні ми хотіли поглянути на проблему

співвіднесення в свідомості студентів педагогічних та непедагогічних спеціальностей наповненості змістом навчання та його цінності для сучасного студентства.

На нашу думку і обгрунтовуючи значимість обраної теми дослідження ми вважаємо, що означення в свідомості особистості цінності навчання як значимого елементу не лише з позиції набуття професії, отримання матеріальних благ, але і з точки зору задоволення певної потреби у навчанні породжує зміст самого навчання і просуває особистість на проміжку від незнання до знання.

Об'єкт дослідження:зміст і цінність навчання.

Предмет: зміст і цінність навчання у студентів з різними професійними спрямуваннями.

Мета дослідження: розкрити зміст і цінності навчання у студентів з різними професійними спрямуваннями

В основу магістерської роботи покладено припущення про те, що студенти котрі обрали педагогічну спеціальність і студенти, які прагнуть стати психологами відрізняються за індивідуально типологічними характеристиками, зокрема рівнем інфантилізму, емоційною включеністю у вирішенні проблем, ставленням до вирішення конфліктних ситуацій, вираженням переживань та різняться за змістом і цінністю навчання.

Завдання дослідження:

1. Теоретично дослідити і представити зміст поняття ціннісності в науковій літературі.
2. Проаналізувати зміст навчання студентів.
3. Емпірично дослідити розвинутість цінностей та ціннісних орієнтацій у студентів.
4. Порівняти ціннісні орієнтації студентів різних професійних спрямувань.

Теоретичну і методологічну базу дослідження становлять: суб'єкно-діяльнісний підхід (С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв, К.А. Абульханова-Славська та ін.), системно-діяльнісний підхід (С.Л. Рубінштейн, Б.Ф. Ломов, В.Д. Шадріков та ін.), ідеї, положення і теорії розвитку особистості студента (О.К. Дусавицький, С. Саарі, Н.В. Підбуцька), впливу індивідуально-психологічних особливостей на вибір професії, концепція (Д. Холанд, Ш. Бюлер, А.П. Фрадинська, В.Г. Горчакова та ін.) суб'єктних властивостей особистості і суб'єктної позиції особистості (Р.В. Овчарова), особливості професіоналізації психологів (О.Ф.Бондаренко, Н.І.Пов'якель, Н.В.Пророк, О.С.Романова, О.П.Саннікова, Н.В.Чепелєва, Н.Ф.Шевченко та ін.).

Методи і методики дослідження. Вирішення поставлених завдань і перевірка гіпотези забезпечувалися сукупністю інформативних, надійних, взаємодоповнюючих методів дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; методи аналізу категоріально-понятійного апарату; емпіричні методи і методи статистичної обробки даних (описові статистики, u-критерій Манна - Уїтні, критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона). У дослідженні використовувалися наступні методики:

1. методика "Ціннісні орієнтації" розроблена М. Рокичем;
2. методикою визначення рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація В.Ф. Бажіна, С.А. Голінкиної, А.М. Еткінда).;
3. індивідуально-типологічний опитувальник Л. М. Собчик;
4. тест визначення загальних здібностей (Г. Айзенка);
5. Анкета, на встановлення задоволеності/незадоволеності обраною спеціальністю, свідомого/несвідомого вибору майбутньої професії та означення цінності обраної професії.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати і практичні висновки можуть використовуватися психологами у практиці психологічного консультування та тренінговому процесі, а також

застосовуватися педагогами, соціальними працівниками і іншими фахівцями в руслі розвиваючої та профорієнтаційної роботи з випускниками шкіл та студентською молоддю.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення і результати магістерського дослідження обговорювалися на науково-практичний конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Кривуш М.О. Ціннісні орієнтації студентів / М.О. Кривуш // Х Ювілейна міжнародна науково-практична конференція «Внутрішній світ особистості», присвячена 200-річчю Ніжинської вищої школи 5-6 листопада 2020 року.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, 7 пунктів, загальних висновків, переліку посилань – 65 позиції та додатків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок, з них основного тексту – 61 сторінка.

РОЗДІЛ І.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЗМІСТОВНОСТІ ТА ЦІННОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

У розділі представлено результати теоретичного аналізу літературних джерел із досліджуваної проблеми: проаналізовано особливості цінностей та ціннісних орієнтацій у сучасній науці, розкрито особливості розвитку студента під час навчання у вищому навчальному закладі, визначено фактори, що впливають на вибір професії студентською молоддю.

1.1 Особливості цінностей та ціннісних орієнтацій сучасної молоді

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій завжди була і буде актуальною у науковій думці, особливо у перехідні моменти розвитку суспільства.

Сьогоднішнє спільство з його нестабільністю, різкими соціальними зрушеннями, дезорієнтацією і дезідентифікацією особистості повинно віднайти відповідно підібрані зміст і методи освіти. Сформоване та свідоме середовище навчального закладу є актуальними засобами формування високих цінностей, духовної культури та оновленої особистості.

Проблема уявлень про цінності залишається актуальною і на сьогоднішній день, оскільки кардинальні зміни в політичній, економічній, духовній сферах життя тягнуть за собою радикальні зміни в ціннісних орієнтаціях і вчинках людей. Особливо яскраво це виражено у підростаючого покоління. Тому особливої гостроти сьогодні набуває дослідження змін, що відбуваються в свідомості сучасної студентської молоді.

Важливого значення в контексті означеної В.О.-Огнев'юком парадигми набуває проблема пошуку змісту цінності освіти і ціннісних орієнтацій студентів, що знаходить своє вираження в процесі переосмислення цінностей.

На формування цінностей впливають: економічні та соціальні деформації в суспільстві; неоднорідність політичних і економічних процесів; зміни соціальних ідеалів і цінностей; зміщення пріоритети, які раніше здавалися непорушними сьогодні змінюються іншими, що визначають сьогоднішні реалії життя. Поява оновленого спектру цінностей та ціннісних орієнтацій руйнує старі ідеали, традиції і формує інший, «новий» тип особистості.

Студентів у порівнянні з іншими групами молоді вирізняють наступні риси: вищий освітній рівень; велике прагнення до знань; висока соціальна активність; досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості. Припадаючи на період пізньої юності або ранньої дорослості студентський вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливає на становлення характеру і особистості в цілому. Це пов'язано з появою на даному віковому етапі необхідних для формування ціннісних орієнтацій передумов: накопичення достатнього життєвого досвіду, заняття певного соціального стану. Орієнтація на власні переконання в студентські роки свідчить про значні якісні характеристики становлення системи моральних цінностей.

Саме ціннісні орієнтації, сформовані в молодості, визначають особливості і характер стосунків особистості з навколишньою дійсністю і тим самим, певною мірою, детермінують її поведінку. Цінності є не тільки орієнтиром життя людини, що визначають її мету і прагнення, а й виступають в якості механізму соціального контролю і підтримки порядку [6].

Ціннісні орієнтації в сучасній психологічній науці - складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, що визначає загальний підхід людини до світу, до себе та надає смисл і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з життєвими цілями особистості [1]. Ціннісна орієнтація

– це елемент структури особистості, що працює на свідомому рівні та визначає генеральну лінію життя людини[2].

У психології цінність – важливий структурний компонент особистості, який організовує, спрямовує та регулює життєдіяльність особистості.

Е.І. Головаха розуміє «ціннісні орієнтації як ядро соціально-професійної перспективи, без якої вона втрачає свою основну функцію - регулятивну» [3].

У концепції системи професійної орієнтації, розробленої авторським колективом, очолюваним С. Н. Чистяковою, «ціннісні орієнтації - це свідомі переваги (або відкидання) певних способів поведінки і задоволення потреб. Ціннісні орієнтації розрізняються у людини на основі визначальних потреб і під впливом культурних зразків їх задоволення »[9].

У педагогічній науці наявний цілий пласт робіт, що зв'язують ціннісні орієнтації учнів з подальшим їхнім професійним самовизначенням (А.М. Булинін, М. І. Лукьянова, І. В. Гришина, П. Б. Торопов, С. Н. Чистякова та ін.).

У якості пріоритетних виділяються наступні цінності:

- суспільно значущі цінності;
- цінності змісту праці;
- цінності статусних досягнень;
- цінності результату праці;
- цінності, пов'язані з можливостями саморозвитку і самоствердження у професійній діяльності;
- цінності умов праці;
- цінності естетики професії[2].

Е.М. Павлютенков вважає, що «система цінностей молоді проявляється в її інтересах і може розглядатися як відображення інтересів». Пов'язуючи цінності з професійними спрямуваннями учнів, дослідник виділяє сім груп цінностей: 1) цінності вищого порядку, що характеризують відношення

юнаків і дівчат до різних аспектів праці та трудової діяльності; 2) цінності, пов'язані з сутністю самого процесу праці; 3) цінності, пов'язані з визнанням за професійну працю; 4) цінності професійного зростання; 5) цінності, пов'язані з самоствердженням у праці; 6) цінності, пов'язані з престижем обраної професії; 7) цінності матеріальної винагороди за працю»[2].

Сучасні дослідження, зокрема соціологічні, показують, що для сучасної молоді в цілому характерна зміна спрямованості життєвих орієнтацій від соціальної (колективістської) складової до індивідуальної. Це стосується і цінностей молоді щодо планування і побудови професійної кар'єри. Прагнення до успішної кар'єри є природним, в умовах сучасного суспільства, при цьому, більшість студентів розуміють і значимість освіти для досягнення даної мети. Однак, матеріальний добробут цінується значно вище свободи. Цінність оплати праці стала більш значимою за цінність цікавої роботи [8].

Отже, домінуючими в системі цінностей сучасної молоді виступають гроші, освіта і фах, ділова кар'єра, можливість жити в своє задоволення [4].

Більшість вчених відзначають, що однією з важливих сторін, що характеризують молодь, як специфічну соціальну групу, є її ставлення до праці. Цей компонент, який може бути представлений у вигляді професійно-трудових цінностей, в даний час складається під впливом цілого ряду несприятливих факторів. Серед них, зокрема, можна виділити надмірне прагнення до особистого, головним чином, матеріального благополуччя. Можливість збагатитися при мінімальній витраті засобів, ціною легких зусиль, відсутність загальної культури, падіння моральних обмежень та ін. Внаслідок цього у багатьох молодих людей «... не формується активна життєва позиція, відсутні бажання повноцінної праці, навчання, прагнення зробити свій внесок у справу подальшого розвитку суспільства» [6].

Як показують дані соціологічних досліджень, вже в кінці 80-х років XX століття для багатьох молодих людей праця втратила суспільну значимість і розглядається переважно як засіб задоволення особистих потреб. Розгляд праці як однієї з найважливіших цінностей нашого життя, визнання її

першорядного значення для розвитку суспільства і особистості втратило, для більшої частини молоді, будь-який сенс.

На початку 90-х років кожна п'ята молода людина вважала, що якби вона була досить добре матеріально забезпеченою, то ніколи б не стала працювати; лише близько 20% молодих людей знаходили необхідним працювати незалежно від заробітної плати і того рівня життя, який вона забезпечувала. Для більшості молоді праця втратила сенс як засіб самоствердження, самореалізації. У своєму прагненні до хорошого заробітку і до високих доходів багато молодих людей втрачають моральні орієнтири і нерідко вступають в протиріччя з правовими нормами.

Близько половини опитаних, за результатами соціологів, вважають, що головне - отримати якомога більше грошей, незалежно від витрат праці. В результаті падіння соціальної цінності праці призвело до формування соціального песимізму та зневіри в можливість реалізувати свій потенціал, силита та здібності в цікавій і змістовній роботі, оплачуваній відповідно до витрачених зусиль. При цьому характерно, що загальним для всіх опитаних є прагнення до професій у сфері торгівлі, обслуговування і небажання йти в сферу виробництва [6].

При цьому цінність навчання, як осмислине прикладання зусиль, задля побудови кращого заможнішого, більш оплачуваного професійного набуття знань і навичок в професії втрачає свої пріоритетні позиції.

1.2 Взаємодетермінованість змісту освіти та розвитку студента вищого навчального закладу

Вирішення питання професійного розвитку особистості студента є важливою педагогічною проблемою. Ще у період античності вважалось, що освітня система розвивала тіло (фізичний розвиток), у середні віки – душу (духовний розвиток), у новий час – дух (психічний розвиток, насамперед інтелект і волю), у соціалістичних країнах – ідейність і колективізм (соціальний розвиток). У даний час більшість науковців схиляється до необхідності цілісного розвитку людини. Професійний розвиток студента невіддільний від особистісного, адже в їх основі лежить принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості до творчої самореалізації [40].

Ми у своїй роботі спираємось на ідею цілісності, єдності особистісного і професійного розвитку студента, в якому важливим фактором є внутрішній стан особистості, її активність, потреба в самореалізації [44].

Водночас варто зауважити, що студент, як учасник педагогічної взаємодії, виконує три ролі:

- Спеціаліст – суб'єкт, який оволодіває системою теоретичних знань.
- Професіонал – суб'єкт, який оволодіває системою практичних вмінь для виконання у майбутньому певної суспільної функції на основі отриманої системи теоретичних знань.
- Особистість – суб'єкт, який оволодіває системою життєвих цінностей. Норм, поведінкових установок тощо.

Таким чином, успішність навчальної діяльності студента є явищем багатоаспектним і те якого змісту надає навчання окремо взята особистість значно обумовлюється внутрішніми факторами та їх врахуванням викладачами, адже студентський вік, з точки зору Б.Г. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини.

Вузівське навчання зокрема і вища освіта в цілому має значний вплив на психіку людини, розвиток її особистості. За час навчання у вузі, за умови наявності сприятливих умов, у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. В цілому ж розвиток особистості студента як майбутнього спеціаліста має ряд напрямків [4, 63]:

1. закріплюється професійна спрямованість, розвиваються необхідні навички;
2. вдосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани, досвід;
3. підвищується почуття обов'язку, відповідальність за успіх професійної діяльності, рельєфніше виступає індивідуальність студента;
4. на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду і формування необхідних якостей, зростають загальна зрілість і стійкість особистості студента;
5. підвищується питома вага самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому спеціалісту;
6. укріплюється професійна самостійність та готовність до майбутньої роботи.

Окрім цього, для того, щоб виховати справжнього фахівця, здатного впевнено вийти на ринок праці, спроможного до здорової конкуренції, під час навчання у ВНЗ для студентів необхідно створити певні умови. Значимими, такими, що займають основне місце серед зазначених належить умовам для розвитку сукупності особистісних якостей студента і ставлення до навчання як можливості отримати конкурентоспроможні знання.

На думку ряду авторів (К.О. Абульханова-Славська, Е. Фромм, Л.І. Анциферова, К.К. Платонов та ін..), внутрішнім засобом і основною умовою професійного успіху і майстерності є повне заглиблення у те, що ти робиш тут і зараз. Потреба у втіленні самого себе в своїй справі бачиться науковцями як базова умова становлення стійкого інтересу до професійної діяльності – головної властивості мотивації професіонала. Крім цього, для

успішного професійного розвитку необхідні такі емоційно-вольові якості як: наполегливість, цілеспрямованість, стриманість, рішучість, самовладання, емоційна рівновага, комунікабельність, інтерес до явищ суспільно-політичного життя, життєві установки тощо [10; 35].

Взагалі ж, психологічний розвиток студента – це діалектичний процес виникнення і вирішення протиріч, переходу зовнішнього у внутрішнє, саморух, період активної роботи над собою [2].

Досліджуючи динаміку розвитку особистості студента під час навчання у виші, вчені зазначають, що варто враховувати, що сучасне покоління студентів значно відрізняється від попереднього. Завдяки цьому нове покоління студентів набуло ряд рис, які не властиві їх попередникам. Саме тому, коротко розглянемо психологічний портрет сучасного студента.

І.А. Зимняя «визначає період студентства як етап розвитку життя людини, що пов'язаний з формуванням відносної самостійності, відривом від домівки, а іноді і створенням сім’ї. Авторка визначає такі характеристики студентського віку, які відрізняють його від інших соціально-демографічних груп: високий освітній рівень, висока позитивна мотивація, висока соціальна активність та гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості. Наголошується, що у розвитку особистості студента особливе значення має активний розвиток моральних і естетичних почуттів, формування світоглядної позиції, становлення характеру, і, що особливо важливо, оволодіння комплексом соціальних ролей (суспільних, сімейних, професійних і трудових). Самостійна і відповідальна поведінка передбачає наявність у студентів таких якостей: високий рівень свідомості, вміння орієнтуватися у складних життєвих обставинах, здібність встановлювати контакти з оточуючими, вміння контролювати себе, брати на себе відповідальність» [50].

На думку Б.Г. Ананьєва, «стверджує, що зміст навчання повинен бути спрямований на перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтації. З одного боку на інтенсивне формування спеціальних здібностей через активну

професіоналізацію з іншого на становлення характеру та інтелекту. Оскільки даний вік є центральним для формування характерологічни особливостей особисті»[4, 69].

О.К. Дусавицький «розглядає студентський вік як завершальний етап формування особистості, її когнітивних, емоційних, мотиваційних, вольових якостей, а також громадянської позиції та системи цінностей. Саме в рамках даного віку самосвідомість особистості досягає певної зрілості, ієрархія цінностей стає стійкою, поведінка носить не ситуативний, реактивний характер, а навпаки, проактивний, тобто такий, що опирається на усвідомлену відповідальність» [7].

С. Саарі «виділяє головні завдання студентського віку: формування реалістичної і диференційованої перспективи на майбутнє, заснованої на оцінці власних здібностей і схильностей, формування ієрархічної структури мотивів і розвиток стабільного власного «Я». У студентському віці набувають стабільність і виразність ціннісні орієнтації особистості». В.П. Тугарінов, досліджуючи молодіжні цінності, умовно ділив їх на матеріальні, соціально-політичні та духовні. Почуття патріотизму, праця, спілкування з людьми є синтетичними цінностями. Одночасно з одержанням освіти людина формує стійкий світогляд, моральні принципи і картину миру, що включає професійні та загальнокультурні знання, а також знаходить досвід суспільної активності»[67].

Таким чином, особистість студента під час навчання у виші зазнає суттєвих змін. Доведенням такого висновку є і те, що особистісний розвиток студентів вишу і студентів закладів професійної освіти відрізняється.

Так, за результатами наукових досліджень [46] визначено, що когнітивні здібності, самооцінка, процеси саморегуляції та емоційний фон студентів вищої професійної освіти розвинені значно краще. Можна продовжити думку авторів і припустити, що саме зміст навчання у ВНЗ впливають на формування даних особливостей. Також автори даного дослідження встановили, що індивідуально-психологічні особливості

студентів першого і четвертого курсу мають відмінності: першокурсники характеризуються нижчим рівнем розвитку самосвідомості, комунікативних навичок, навичок загальної діяльності, які в цілому визначають високий рівень дезадаптації до умов навчання. Можна припустити, що плив є не лише вертикальним, але і горизонтальним.

Крім того, динаміка змісту професійної спрямованості студентів від першого до п'ятого курсу має свої особливості. Це виявляється в зміні розуміння студентами соціальної значущості професії, розширенні уявлень про обрану діяльність, про професійно значущі якості професіонала, а також в динаміці відносин студентів до професії та до себе як спеціаліста [72].

Отже, можна констатувати, що процес особистісного професійного становлення та його готовності до майбутньої діяльності суттєво пов’язані між собою. Адже в професійній діяльності реалізуються особистісні цінності, але за умови, що вони були попередньо сформовані у процесі особистісного становлення та формування готовності до певної діяльності. Безумовно, існують певні суперечності між зазначеними поняттями. Зокрема, В. Сластьонін, А. Шутенко, І. Зубкова виділяють такі [45]:

- ✓ між динамікою професійних завдань, вимог до професії і внутрішньою готовністю до їх здійснення;
- ✓ між невизначеністю виховної політики, морально-ідеологічними установками в суспільстві і прагненням майбутнього фахівця займати чітку та визначену позицію;
- ✓ між природною потребою особистості у самореалізації і можливостями її досягнення в умовах майбутньої діяльності у закладах освіти.

Таким чином, зміст навчання студента як суб’єкта будь-якої діяльності необхідно розпочинати з розвитку індивідуальних особистісних та професійних якостей майбутнього спеціаліста в обраній галузі.

Щодо характеристик психологічної сторони діяльності, то її варто вибудовувати на основі індивідуальних психологічних особливостей

особистості у процесі діяльності, які створюють основу для формування професійно значущих якостей.

Професійне становлення є значущою складовою особистісного зростання. Попри всі суперечності, які мають місце у вищих навчальних закладах при підготовці майбутніх спеціалістів будь-якої галузі, особистісне зростання студентів під час навчання можливе лише при створенні сприятливих умов та дотримання певних принципів підготовки фахівців.

Так, Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко та інші провідні психологи виокремлюють загальні тенденції становлення особистості студента як майбутнього фахівця в процесі навчання у ВНЗ [49]:

1. На суб'єкта майбутньої діяльності мають вплив такі чинники: ментально-духовна атмосфера сімейно-родинного середовища; особливості довузівського освітньо-виховного простору; організація навчального процесу у вищому навчальному закладі.

2. У процесі здобуття освіти у ВНЗ відбуваються суттєві зміни в структурі самосвідомості студента: завершується процес професійного самовизначення, що відображається в змісті та структурі його «Я-концепції».

3. Набувають вдосконалення психічні процеси і стани, збагачується життєвий і професійний досвід, розвиваються професійні здібності.

4. Підвищуються почуття обов'язку й відповідальності, самостійність і самоконтроль.

5. Зростає рівень домагань студента в сфері майбутньої професії, формуються мотиви професійного самоствердження і самореалізації.

6. Показником ефективності навчального процесу ВНЗ є соціальна, духовна й професійна зрілість особистості студента, цілісність і стійкість його «Я», психологічна готовність випускника до реалізації професійних завдань.

Показниками становлення особистості майбутнього фахівця є сформованість та інтегрованість особистісних якостей, а також здатність

молодої людини вирішувати актуальні для неї завдання майбутньої професійної діяльності на етапі навчання у ВНЗ. Як показник професійного досвіду розглядається також академічна успішність студента, що є однією з ознак професійної підготовки майбутніх спеціалістів [20]. Взаємозв'язок становлення особистості студента та психологічної готовності до діяльності в обраній професійній галузі виявляється у тісному взаємозв'язку їх компонентів. Про рівень сформованості психологічної готовності можна стверджувати при наявності у студентів високих показників усвідомленості правильного вибору майбутньої професії, високого рівня розвитку когнітивного та рефлексивного компонентів готовності до майбутньої діяльності.

1.3 Фактори, що впливають на вибір спеціальності студентською молоддю

Студентські роки пов’язані з побудовою життєвих планів, насичені роздумами, повні оцінок і переоцінок, захоплень і розчарувань. Молода людина постійно прагне осмислити оточуючі події, утвердити своє, особистісне світорозуміння. Життєва орієнтація, як один із видів ціннісної орієнтації, займає центральне місце у визначеному способі життя людей, закріплюючи в ньому ієрархію видів діяльності, залежну від об’єктивних умов.

Взаємообумовленість відповідності особистісних якостей людини і вимог професійної діяльності є фундаментальною в контексті теоретичних досліджень основ професійного самовизначення [64].

Усталеність рис характеру взаємопов’язаних з природним, біологічним фундаментом особистості, є підставою для припущення, що інтуїтивно людина обирає професію, яка відповідає потребам займатись тим чи іншим видом діяльності відповідно до своїх індивідуально-психологічних особливостей. Знання свого типу особистості дозволяє успішно обирати галузь професійної діяльності, уникаючи зайвих складнощів.

На вибір професії(спеціальності) впливають багато факторів, серед яких визначаються три основні. До першого належать особистісні інтереси, схильності. Зазвичай це не обмежені, індивідуалістичні, а суспільно значимі інтереси, задоволення духовних і моральних потреб; суспільне покликання професії, її елітарність та інші фактори. До другого фактора належать ті, які пов’язані зі знаннями людини про професійну галузь: бачення місця обраної професії у системі суспільства, усвідомлення браку спеціалізованих кадрів у певній галузі, у певних регіонах країни. Третій вид факторів взаємопов’язаний з індивідуально-психологічними особливостями особистості, з розумінням свої здібностей, можливостей тощо [4].

В інших наукових джерелах [17;49] знаходимо такі основні фактори вибору професії: інтереси (пізнавальний, професійний, інтерес до професії,

схильності); здібності (як психологічні механізми, необхідні для успіху в певному виді діяльності); темперамент, характер (як динамічна характеристика психічної діяльності індивіда). Треба врахувати також, що темперамент і характер не можна оцінювати як поганий або хороший, кожен тип темпераменту або характер має свої позитивні сторони.

У контексті проблеми професійного самовизначення особистості існує підхід, орієнтований на формування індивідуального стилю діяльності. Ця концепція заснована на наступних передумовах [34]:

1. Вважається, що є стійкі, практично не виховувані особистісні (психологічні) якості, важливі для успіху у певному виді діяльності.

2. Можливі різні за способами, але рівноцінні за кінцевим ефектом (продуктивністю праці) варіанти пристосування до умов професійної діяльності.

3. Існують широкі можливості подолання слабкої вираженості окремих здібностей за рахунок їх тренування або ж компенсації за допомогою інших здібностей або способів роботи. Наприклад знижену швидкість реагування можна компенсувати підвищеною уважністю, передбачливістю; зниження активності в монотонних умовах праці можна компенсувати тим, що людина штучно урізноманітнює діяльність – змінює порядок дій або уявляє, що об'єкти змінюють колір тощо).

4. Формування здібностей необхідно вести з урахуванням індивідуальної своєрідності особистості, тобто внутрішніх умов розвитку, поряд з урахуванням зовнішніх умов (предметного і мікросоціального середовища).

Отже, індивідуально-психологічні особливості мають значний вплив не лише на процес вибору професії, а і мають враховуватись під час профорієнтації молоді.

Звертаючись до методологічного аспекту досліджуваного питання, розглянемо аналіз теорій професійного розвитку серед представників

зарубіжної психології, проведений І.М. Кондаковим та О.В. Сухаревим, а саме [62]:

1) диференційно-діагностична теорія (Ф. Парсонс, Р. Кетел, Р. Амтхауер): професійний вибір є раціональним та усвідомленим процесом співвіднесення власних психологічних або фізіологічних якостей з вимогами різних професій, але за власними якостями кожна людина оптимально підходить лише до певної професії;

2) психоаналітична (У. Мозер, Е. Бордін, Е. Роу): вибір професії цілком залежить від різноманітних потреб (від фізіологічних до потреби в самоактуалізації) і спрямований на їх непряме задоволення;

3) теорія рішень (Х. Томе, Г. Ріс, Д. Тіднеман): професійний вибір є системою орієнтирів в різних професійних альтернативах та прийнятті рішень;

4) теорія розвитку (Е. Гінцберг, Е. Шпрангер, Ш. Бюлер, Д. Сьюпер): професійний вибір є не одномоментним, а тривалим, незворотним процесом, який передбачає ряд взаємопов’язаних рішень, і який завершується компромісом між зовнішніми (кон’юнктура, престиж) та внутрішніми факторами (індивідуальні особливості тощо);

5) типологічна (Д. Холланд): вибір професійної сфери залежить від особистісного типу, до якого належить індивід, розвитку його інтелекту та самооцінки.

Таким чином можна зробити висновок, що принаймні три з розглянутих теорій професійного самовизначення вказують на вплив індивідуально-психологічних особливостей на процес вибору професії.

На користь зробленого висновку свідчать і компоненти готовності до свідомого вибору професії, визначені А.П. Фрадинською [68], серед яких авторка згадує адекватну самооцінку, сформованість мотиваційної сфери, наявність спеціальних здібностей, збалансованість інтересів, здібностей і нахилів, їх відповідність вимогам професії до особистості, а також

професійна придатність, як сукупність психолого-педагогічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення задовільних з точки зору суспільства успіхів у праці при наявності спеціальних знань, умінь і навичок, а також отримання власного задоволення від самого процесу праці.

Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання [11; 34].

На момент вибору професії, як результату процесу професійного самовизначення, особистість, як суб'єкт діяльності, вже має власну структуру. Тому в процесі навчання, у межах особистісно-орієнтованого підходу і створення умов для формування професійно важливих якостей особистості, ставлення професіонала неможливе без урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів. Саме знання про вплив індивідуально-психологічних особливостей на професійних вибір розширює можливості професійної орієнтації і диференційованого підходу у професійному навчанні студентів.

Висновок до першого розділу

В результаті проведеного теоретичного дослідження були зроблені такі висновки. Визначено, що роль індивідуально-психологічних особливостей у виборі професії дуже вагома, і прослідковується не лише у теоріях професійного розвитку особистості, а й у компонентах готовності до свідомого вибору професії, професійно важливих та професійно значимих якостях. Індивідуально-психологічні особливості, так само як і особистісні інтереси та знання про професії належать до основних чинників, які впливають на її вибір.

У процесі навчання у ВНЗ, особистість студента зазнає значних змін, які обумовлюються курсом навчання, спеціальністю, та власне особливостями навчального закладу. Особливості розвитку особистості на шляху професійного становлення відображено низкою авторів (Дж. Сьюпер,

Є.О. Клімов, Е. Гінзбург, А.К. Маркова та ін.) у відповідних періодизаціях. З'ясовано, що становлення особистості як суб'єкта будь-якої діяльності необхідно розпочинати з розвитку індивідуальних особистісних та професійних якостей, які необхідно враховувати викладачам, на всіх етапах навчально-виховного процесу, створювати спеціальні, сприятливі умови для розвитку особистості майбутніх фахівців.

Студент задіює всі основні механізми соціалізації:

1. прийняття та засвоєння нових соціальних ролей – роль студента, майбутнього фахівця, молодіжного лідера та ін.;

2. професійно-рольова ідентифікація («Я – студент», «Я – майбутній фахівець», «Я – вчитель» тощо);

3. наслідування як відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їх науково-педагогічної діяльності або манер поведінки членів референтної групи;

4. інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;

5. орієнтація на соціальні очікування викладачів і групи, щоб добутися бажаного соціального статусу;

6. порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;

7. навіюваність і конформізм.

В результаті адаптації студент:

1. виробляє і трансформує системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації, формує життєвий ідеал;

2. засвоює культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;

3. формує індивідуальний стиль навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки;

4. опановує професійну діяльність та форми ділового спілкування.

Першокурсники не завжди успішно оволодівають знаннями це пов’язано із несформованістю якостей, які визначають готовність до навчання у вищій школі: зокрема – здатність навчатися самостійно; – уміння контролювати й оцінювати себе; –врахування індивідуальних особливостей власної пізнавальної діяльності; – уміння правильно розподіляти свій час для самостійної навчальної підготовки й відпочинку; –самодисципліна та ін.

Психологічна складова входження у студентський осередок пов’язана з прийняттям нової соціальної позиції й опануванням нової соціальної ролі «студента» (студент – той, хто навчається самостійно, наполегливо опановує професію) і «майбутнього фахівця».

Ще одним фатором, що впливає на виббір спеціальності є наявність в «Я-концепції» студента конструктів, які вказують на його професійно-рольову ідентифікацією («Я – студент», «Я – майбутній фахівець» тощо) позитивно позначається на процесі його професійного становлення. Це дає відносно жорсткий стрижень і орієнтує студента, викликає необхідність підтвердити уявлення про власне «Я» («Якщо я хороший студент, то треба подолати всі спокуси розваг, слабкість волі й лінь, щоб підтвердити цей «Образ –Я». Я мушу діяти так, як має діяти в моєму уявленні фахівець»). Наявність професійно-рольової настанови в поєднанні з соціальною і пізнавальною активністю студента може свідчити про його професійну спрямованість»[45].

«Я-концепція» студента, його самооцінка безпосередньо впливає як на дидактичну адаптацію, так і на адаптацію до умов майбутньої професійної діяльності. Під впливом «Я-концепції» в декого виникають сумніви у своїх здібностях, у правильності вибору професії. Це породжує невпевненість у своїх силах, страх перед оцінками. Заважає також невміння бачити професійну спрямованість процесу навчання, нерозуміння того, що формування майбутнього фахівця починається з першого дня навчання у вищій школі.

Активність студента в період адаптації може бути двох типів :– активне адаптування; – пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи.

Швидкість адаптації та її результативністьокреслює такі типи адаптації студента:

1. студент, який легко адаптується до нових умов, швидко виробляє стратегію своєї поведінки, легко входить у колектив; поведінка емоційно стійка, неконфліктна.

2. студент, адаптація якого цілком залежить від середовища й соціального оточення. Трапляються ускладнення і в організації своєї роботи, і в режимі праці, і в спілкуванні. Важлива допомога, зовнішній контроль і підтримка.

3. студент, який важко адаптується через свої індивідуальні особливості. Поведінка його деструктивна, конфліктна, емоційно нестійка, з неадекватною реакцією на вимоги та умови навчання. У період адаптації студент переживає деструктивний стан [45].

РОЗДІЛ ІІ.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ТА ЦІННОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

2.1 Цінність навчання як системоутворюючий компонент активної позиції майбутнього фахівця

Численні дослідження показують, що в юнацькому віці ціннісні орієнтації характеризуються динамічністю та нестійкістю. Усвідомленість змісту навчання як цінності і психологічна диференціація ціннісних орієнтацій, у старшокласників ще повністю не сформована [4], [16]. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій впливає на вибір діяльності [1], [2] і мотиви спілкування [17]. Виступаючи системоутворюючим фактором соціально активної позиції молодої людини, ціннісні орієнтації впливають на взаємозв'язок її потреб та розвиток і формування особистості, на вибір життєвого шляху. Студентські роки пов'язані з пошуками життєвих планів, насичені роздумами, повні оцінок і переоцінок, захоплень і розчарувань. Молода людина постійно прагне осмислити оточуючі події, утвердити своє, особистісне світорозуміння. Життєва орієнтація, як один із видів ціннісної орієнтації, займає центральне місце у визначеному способі життя людей, закріплюючи в ньому ієрархію видів діяльності, залежну від об'єктивних умов.

Мета емпіричної частини дослідження – дати аналіз змісту цінності навчання та ціннісних орієнтацій як центральних компонентів психологічної структури особистості, проаналізувати зміст навчання сучасних студентів, визначити розподіл засобів конкретних діяльностей, які необхідні для втілення у життя тієї чи іншої цінності, та встановити вплив змісту навчання на пізнавальну активність майбутнього фахівця у процесі навчання у вузі.

Факторний аналіз, проведений М.Х.Титмою, дозволив виділити у студентської молоді 6 груп цінностей, спрямованих на різні сторони вищої освіти, праці і професії: 1) статусну (кар'єра, визнання в суспільстві, престиж, визнання серед оточуючих); 2) на самовираження в праці

(психологисть, саморозвиток, розвиток особистості, професійне зростання); 3) споживацьку (матеріальне благополуччя); 4) на індивідуальне самовдосконалення (самовдосконалення, розвиток особистості, інтелігентність); 5) альтруїстичну, на користь суспільству (спілкування в процесі праці); 6) на професійну діяльність [12]. За результатами дослідження, для першокурсників більш значущою виступає сама професія, вони прагнуть принести більше користі суспільству. Випускні курси більше уваги

Центральними ціннісними феноменами в структурі суб'єктивних цінностей студентства є, за даними М.Х.Титми, життєві орієнтації на спілкування (пов'язує такі ціннісні уявлення, як «матеріальна забезпеченість», «бажана професія» і «самовдосконалення») і на захоплення («кар'єра», «престиж», «статус», «матеріальна забезпеченість» і «самостійність») [11]. Аналіз результатів дослідження, проведеного М.Х.Титмою, свідчить про те, що на першому курсі має місце орієнтація на спілкування на різних рівнях. До випускного курсу дана орієнтація для певної частини молоді деталізується і конкретизується, а саме: 1) спілкування розважливого характеру, 2) спілкування з коханою людиною [11].

У першокурсників другий фактор описував орієнтацію на професію і задоволення пізнавальних потреб, а 5 фактор виражав орієнтацію на суспільну роботу. На випускному курсі перший фактор виражав орієнтацію на задоволення пізнавальних потреб і тільки в незначній мірі – на оволодіння спеціальністю. До моменту закінчення вузу всі проблеми, пов'язані з оволодінням спеціальністю, розглядаються під другим ракурсом: сама професія вже не так цікавить (вона вже вибрана, нею більш чи менш задоволені, набутий певний запас знань і навичок), а на перший план виступають обставини, що мають прямий вплив на працевлаштування. Вже на першому курсі властиве врахування соціального статусу спеціаліста. Серед цінностей, яким приділяється значна увага, знаходяться, як для першокурсників, так і для випускників, цінності самовираження [11].

Вища освіта розглядається не як самоціль, а як засіб розвитку особистості для всіх сфер життя, зокрема, для всебічної професійної підготовки, а в орієнтаціях студентської молоді найбільш повно відображаються гуманістична і професійна функції вищої освіти. Ціннісні уявлення молоді про освіту слабо пов'язані з їх реальною поведінкою в навчальному процесі. Це свідчить про те, що перші є соціальним стереотипом, що формується в конкретних соціальних умовах суспільства в процесі навчання і виховання у вигляді стандартизованого уявлення про соціальні об'єкти. Соціальний стереотип, який характеризує ціннісне уявлення молоді про освіту, не повною мірою відображає сутність соціальних функцій освіти, зокрема ту обставину, що освіта повинна забезпечити розвиток особистості як в професійному, так і в гуманітарному аспектах, і що наявність певної освіти визначає також зміни соціального статусу індивіда, в тому числі його службове просування [4].

На основі вивчення професійно-ціннісних орієнтацій студентської молоді виділено три групи досліджуваних: – першу складають студенти, орієнтовані на освіту як на професію. Найголовніше для них – інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній. В першу групу входить третина студентів; – другу групу складають студенти, орієнтовані на бізнес. Для них освіта виступає інструментом для того, щоб в подальшому спробувати створити свою власну справу. До своєї професії вони відносяться менш зацікавлено, ніж перша група; третю групу складають студенти, яких, з одного боку, можна назвати «ті, які ще не визначилися», з другого – задавлені різними проблемами особистого, побутового плану. В їх оцінках, позиціях немає чіткості і спрямованості уявлень двох перших груп. На першому плані у них виступають побутові, особисті, житлові, сімейні проблеми. Це група тих, що «пливуть за течією». Можна припустити, що в цю групу потрапляють ті, кому процес самовизначення, вибору шляху, цілеспрямованості не властивий [13]. На основі превалювання ціннісних орієнтацій пропонується типологія сучасного студента: «підприємець»,

«емігрант» та «традиціоналіст». Ефективність діяльності спеціаліста залежить як від професійних якостей, соціально-професійних, так і від особистісних характеристик, в тому числі і ціннісних орієнтацій. При прогнозуванні ефективності професійної діяльності майбутнього педагога надійною основою, на думку В.В.Пічуріна, може бути така характеристика як усвідомленість особистістю життєвої позиції. Конкретним показником цієї усвідомленості виступає диференціація особистої системи цінностей студента [6].

Н.І.Стрелянова вважає, що від того, яку роль в професійній спрямованості особистості студента педвузу будуть займати професійні ідеали, залежить успішність їх професійної підготовки. При аналізі змісту професійно-педагогічних ідеалів студента педвузу Н.І.Стрелянова виявила, що обов'язковим її компонентом є «високі моральні якості людини». Порівняння ідеалів студентів молодших і старших курсів показує підвищення усвідомлення моральних якостей в процесі навчання у вузі [14]. Є.А.Нечаєва і І.А.Райгородська виявили, що студенти педвузу орієнтуються, в першу чергу, на такі якості особистості вчителя, як любов до дітей, справедливість, чесність, чуйність, увага, охайність в роботі, доброзичливість.

На думку авторів, студенти достатньою мірою усвідомлюють лише на випускному курсі, що успіх майбутньої роботи визначається їх особистісними якостями [5]. При розгляді ціннісно-моральної орієнтації важливого значення набуває проблема справедливості. Вона є однією з центральних в етиці професійного самовизначення і часто саме несправедливість в оплаті праці дезорієнтує багатьох молодих людей при виборі професії, змушуючи їх відмовлятися від своїх першочергових професійних ідеалів на користь більш вигідних [7]. Педагогічну спрямованість особистості вчителя обумовлюють, за даними Н.С.Пряжнікова, ціннісні орієнтації: на себе; на засоби педагогічного впливу; на учня, дитячий колектив, на цілі педагогічної діяльності [7]. Нова модель вчителя, на думку Г.С.Тарасенко, передбачає розвиненість гуманістично

спрямованої системи ЦО, що забезпечують успішну аксіологічну діяльність і формування світоглядних позицій: наявність чіткої системи індивідуальних норм поведінки та індивідуальних методів педагогічної діяльності; сформованість соціальних почуттів, які обумовлюють емоційну активність і визначають особистісний зміст педагогічної діяльності [15]. Корекція ціннісної свідомості педагога шляхом формування екологічно виправданих ціннісних орієнтацій відбувається у безпосередній залежності від орієнтацій на спеціальність [15]. Стрижнем і одночасно динамічним початком системи професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя є, на думку І.А.Зязюна, його ставлення до своїх особистісно-професійних особливостей. Професійна підготовка вчителя має здійснюватися не як спрямований зовні потік стимулів-подразників дидактичного характеру, а як актуалізація потенційних професійних можливостей особистості і розвиток їх до рівня зрілості [8]. Для управління і самоуправління процесом формування спеціаліста-вчителя необхідно, щоб і студент, і викладач подумки зверталися до мети своєї діяльності. Щоб ця мета-результат була розкрита, І.А.Зязюн пропонує розробити перелік якостей випускника-спеціаліста, які слід сформувати за роки перебування студента у вузі. В структурі особистості вчителя велике місце займає пізнавальна спрямованість. Жодний вуз не в змозі навчити своїх випускників всьому і на всі випадки життя. Але він може і зобов’язаний озброїти студента досвідом і методологією наукового пізнання. Серед факторів, які визначають пізнавальну спрямованість особистості і шляхи її подальшого розвитку, велике місце належить мотивації навчання [10].

Отже, особистість вчителя представляє собою, як підкреслює В.А.Сластьонін, не сукупність властивостей і характеристик, а єдине цілісне утворення, логічним центром і основою якого є мотиваційна сфера, визначаюча її ідейну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість [10]. Ідейна спрямованість включає в себе: світогляд та ідейну переконаність; соціальні потреби, ЦО; усвідомлення суспільного обов’язку і громадянської

відповідальності; суспільно-політичну активність. До професійно-педагогічної спрямованості входить: інтерес і любов до дітей, захопленість педагогічною роботою; психолого-педагогічна спостережливість; педагогічний такт; організаторські здібності; справедливість, комунікативність; врівноваженість, витримка, самооцінка; професійна працездатність. Пізнавальну спрямованість складає: наукова ерудиція; духовні, перш за все пізнавальні, потреби й інтереси; інтелектуальна активність; почуття нового; готовність до педагогічної самоосвіти [10]. Названі види спрямованості визначають світогляд, моральні та ціннісні орієнтації педагога відіграють активну творчу роль в формуванні у нього професійно обумовлених здібностей, властивостей і характеристик.

За результатами дослідження В.А.Сластьоніна, студенти всіх курсів високо оцінюють такі якості вчителя: 1) любов до дітей, захопленість педагогічною діяльністю; 2) розвинутий розум, знання [10].

Першокурсники виділяють серед основних якостей вчителя: справедливість, тактовність, врівноваженість, терпіння і витримку. На їх думку, вчитель повинен багато знати, тобто бути ерудованим, всім цікавитися, бути цілеспрямованим, вольовим, в міру суворим і вимогливим, активним, вміти вести за собою і в той же час бути демократичним, доброзичливим, терпеливим, тактовним, винахідливим, життєрадісним [10]. Проведений В.А.Сластьоніним аналіз виявив, що найменш сформованими якостями у студентів є: педагогічний такт, організаторські здібності, педагогічна уява, наполегливість, цілеспрямованість. На середньому рівні знаходяться – любов до дітей, захоплення педагогічною діяльністю, справедливість, комунікативність, педагогічна спостережливість. В третю групу, з високим рівнем сформованості, входять: врівноваженість, витримка, професійна працездатність [10].

Порівняльний аналіз цінностей педагогічної діяльності та реальної професійної підготовки вчителів зробила В.А.Семиченко [9]. У дослідженні брали участь студенти з чіткою професійною спрямованістю на педагогічну

працю. Відповіді були згруповані відповідно до того узагальненого змісту, який вони мають у системі життєвих цінностей індивіда. «Це – поточне пізнання (задоволення пізнавальних інтересів, отримання цікавої інформації, насолода від самого процесу пізнання), перспективне пізнання (нагромадження інформації, необхідної для подальшого життя, розвиток пізнавальних можливостей), професіоналізація (отримання професійної кваліфікації, закладання основ майбутньої успішної діяльності за обраним профілем), соціалізація (оволодіння нормами та правилами життя у суспільстві), особистісний розвиток, спілкування (безпосередня взаємодія з іншими студентами), формальний аспект (отримання високих оцінок, питання матеріального забезпечення та кар'єри в майбутньому), зовнішній вплив (відповідальність перед батьками, вимоги викладачів)» [9].

Теоретичний аналіз результатів дослідження показав, що «на другому курсі відбувається переоцінка цінностей. Якщо першокурсники вчаться переважно тому, що їх приваблює майже вся «палітра» можливостей системи навчання у вузі, то другокурсники починають шукати додаткових цінностей. Найчастіше це забезпечується шляхом активного занурення в нове культурне та соціальне середовище. Навчання як система, що потенційно покликана забезпечувати найсуттєвіші індивідуальні потреби юнацтва на даний період життя, знижує свій вплив на суб'єктивне значення, а провідні детермінанти (найпривабливіші фактори) відступають за межі суто навчальної діяльності. До четвертого курсу ця «ціннісна криза» закінчується, студент начебто знову відкриває для себе цінності навчання. Починається інтенсивне «занурення» у навчальний процес, відкриття навчальних предметів як цікавих (значне підвищення показника поточного пізнання). Але ці знання залишаються самодостатньою цінністю, бо показник перспективного пізнання майже не змінюється. Умовно можна сказати, що студент здійснює пізнавальну діяльність задля безпосередніх потреб, а фактор професіоналізації розвивається відокремлено, як бажане майбутнє, але не підкріплене у сьогоденній навчальній діяльності, оскільки між ними відсутня перехідна

ланка – розвиток пізнавальних можливостей для забезпечення самостійної дослідницької діяльності (соціального та професійного середовища) в майбутньому» [10].

Одночасно, як свідчать дані, значно зростає суб'єктивна цінність соціалізації, тобто оволодіння нормами взаємодії з іншими людьми, підготовка до вступу в певне соціальне оточення. Рівень «відкриття» студентами цього аспекту свого подальшого життя навіть перевищує актуальність професіоналізації, хоча саме цей фактор у сучасному вузі вважається офіційно провідним.

Окремі напрями індивідуальних змін, ті цілі й цінності, що приймаються студентами як значущі, при існуючих формах роботи не інтегруються в цілісну систему професійного становлення. Водночас помітно знижується значущість формального фактора та слабшає фактор зовнішнього впливу. Але стверджувати, що це прогресивна тенденція не можна. Бо за цим може приховуватись розчарованість студентів у реальних перспективах майбутньої діяльності (матеріальний добробут, підвищення професійного рівня, кар'єра) [10].

2.2. Свідомий вибір професії та побудова плану як умова формування професійної самосвідомості

Однією з необхідних умов для вибору людиною найбільш підходящого для неї місця в професійній спільності є формування професійної самосвідомості, а також умовою планування і побудови особистих професійних планів на етапі вибору професії [7].

Неусвідомлений вибір професії призводить до дисгармонізації особистості, невиправданої витрати часу і зусиль в процесі навчання, а іноді і відмови від обраної професії оскільки цінність даної професії в такому випадку втрачається[1].

Нас зацікавило питання того, що є цінністю для психолога і який зміст навчання вони вбачають, оскільки абітурієнт, майбутній психолог по суті не знає чим займається психолог, предмета психології в школі не було.

Професіоналізація, як форма становлення суб'єкта діяльності, впливає на всі рівні самосвідомості. Професійна самосвідомість є одним з найважливіших компонентів самосвідомості людини, як суб'єкта діяльності. Формування професійної самосвідомості відбувається на тлі соціального досвіду особистості з включенням цього досвіду в «професійне Я» особистості [6].

Існує кілька підходів до розуміння професійної самосвідомості. Наприклад, Б.Д. Поригін (1971р.) Вважає, що професійна самосвідомість - це усвідомлення людиною своєї приналежності до певної професійної групи.

В.Д. Брагіна акцентує в професійній самосвідомості на пізнанні та самооцінці професійних якостей і ставленні до них [2].

П.А. Шавир трактує це поняття, як вибіркову діяльність самосвідомості особистості, підпорядковану завданням професійного самовизначення; усвідомлення себе, як суб'єкта своєї професійної діяльності. Такі інтерпретації терміна «професійна самосвідомість» не суперечать одна одній,

а скоріше взаємодоповнюють, відображаючи різні аспекти цього широкого поняття [2].

У більшості досліджень в якості провідних компонентів структури самосвідомості розглядається залежність:

1.самосвідомість від провідної діяльності попереднього періоду;

2.самосвідомість від формування рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, відкриття "Я";

3.самосвідомість від професійного самовизначення.

Другий підхід до вивчення професійного дорослішання особистості розробляв І.С. Кон, виділяючи в якості одного з головних показників морально-психологічної зрілості - здатність трудитися заради майбутнього [8]

Відповідно до цього підходу, найважливіший аспектом становлення «Я» є формування життєвих планів особистості. З одного боку, життєвий план виникає в результаті укрупнення і узагальнення цілей, які ставить перед собою людина. Це своєрідна ієрархія і інтеграція мотивів особистості, становлення стійкого ядра її ціннісних орієнтацій.

У процесі становлення життєвих планів відбувається диференціація і конкретизація мотивів і цілей, поступово вимальовується більш-менш реальний, орієнтований на дійсність план.

За твердженням автора здібності, схильності і інтереси присутні на початковій стадії професійного вибору. Більш узагальнена ціннісна орієнтація, як громадська -усвідомлення соціальної цінності тієї чи іншої професії, так і особисте формування системи особистих цінностей, того, що людина хоче для самого себе, складається пізніше.

Таким чином, в роботах І.С. Кіна надається особливого значення зв'язку між загальним соціальним розвитком особистості і її професійним самовизначенням.

Е.А. Клімов у вивченні професійного самовизначення розглядає етапи цього процесу, пов'язані зі змінами професійно-орієнтованих відносин і індивідуально психологічних особливостей особистості. Професійне самовизначення також зв'язується зі всебічним розвитком особистості і її громадською активністю. [4] .Сам по собі вибір професії є не лише наслідком, але і активізує процес розвитку особистості. Звідси, метою дослідження є визначення взаємозв’язку цінностей і особистісних якостей з типами професійної самосвідомості у студентів-психологів.

Нами були використані наступні методи: методика "Ціннісні орієнтації" розроблена М. Рокичем; «Рівень суб’єктивного контролю» Дж. Ротера; індивідуально-типологічний опитувальник Л. М. Собчик; Анкета, що включає в себе питання спрямовані на встановлення задоволеності/незадоволеності обраною спеціальністю, свідомість/несвідомість вибору майбутньої професії, чи присутній додатковий розвиток студентом своїх професійних навичок, чи бачить студент перспективу в професійній діяльності, спрямований він надалі займатися професійною діяльністю.

Нами було проведено факторний аналіз в результаті чого встановлено три фактори, означені як три типи професійної ідентичності студентів психологів. Перший представлений у таблиці Особливості професійної ідентичності «Задоволеність професією» до якої увійшли тільки показники, що є значимими.

Таблиця 1.

Професійна ідентичність «Задоволеність професією»

(в таблицю увійшли тільки показники, що є значимими)

Особливості професійної самосвідомості	**Життєві цінності**	**Особистісні якості**
-задоволеність обраною	-саморозвиток (0, 895);	-екстраверсія (0,499);

професією(0,400); - спрямованість на діяльність в межах обраної спеціальності (0,489);	-духовне задоволення (0,753); -креативність (0,814); -соціальні контакти (0,916); -власний престиж (0,598); -досягнення (0,788); -матеріальне становище (0,681); -збереження індивідуальності (0, 734); -професійна сфера (0,839); -освітня сфера (0,753); -сімейна сфера (0,761); -громадська активність(0,831); -сфера захоплень (0,708);	-інтроверсія(-0,367); - товариськість(0,590); -замкнутість(-0,478); -самодостатність (0,454);

Аналізуючи фактор «Задоволеність професією» ми можемо припустити, що у досліджуваних до моменту вибору професії вже були сформовані життєві цінності, їхні пріоритети, що допомогло зробити вірний вибір майбутньої діяльності. Дуже високий показник такої життєвої цінності, як «соціальні контакти» підтверджує готовність людини до взаємодії з іншими людьми, що є важливою складовою роботи психолога.

Також, такі якості як екстраверсія, товариськість і самодостатність, не є перешкодою, а скоріше навпаки, сприяють підвищенню захопленістю професією. Високі значення за такими життєвими цінностями як освітня сфера, професійна сфера і креативність, дозволяють припустити, що діяльність студентів спрямована на удосконалення професійних навичок, неординарний підхід у розвитку себе в рамках навчання і професійної

діяльності, що сприяє активному формуванню професійної самосвідомості, визначення шляху професійного розвитку і майбутньої діяльності.

Другий фактор представлений у таблиці 2, в таблицю увійшли тільки показники, що є значущими.

Таблиця 2

Професійна ідентичність «Розчарування професією»

Особливості професійної самосвідомості	**Життєві цінності**	**Особистісні цінності**
-незадоволеність обраною професією (-0,369); -безперспективність обраної спеціальності(-0,475);	-життєвий престиж (0,396);	-домінування (-0,368); -комунікабельність (0,443); -замкнутість (-0,472); -пошук вражень (-0,536); -уникання вражень (0,535); -прив'язанність (0,774); -теплота (0,528); -байдужість (-0,435); -співробітництво (0,743); -суперництво (-0,689); -довірливість (0,478); -підозріливість (-0,409); -повага інших (0,719); -самоповага(-0,620); -самоконтроль (0,422); -акуратність (0,605);

		-неакуратность(-0,568); -самоконтроль поведінки(0,449); -передбачливість (0,439); -самодостатність (0,440); -цікавість (-0,369).

Другий фактор означений як «Розчарування професією» включає в себе наступні змінні: незадоволеність обраною професією, відсутність перспектив, власний престиж, товариськість, прихильність, теплота, співпраця, довірливість, повагу інших, самодостатність, відсутність цікавості, уникнення вражень, не бажання суперництва, самоконтроль, акуратність.

Загальна картина, що доповнює даний фактор змінних може бути описана наступним чином: можливо вибір майбутньої професії був визначений особистісними якостями людини, тому що не глибоке ознайомлення з професією психолога формує уявлення про те, якими якостями, як правило, він володіє.

Однак, високий показник такої життєвої цінності як «власний престиж» і відсутність цінності «досягнення», «професійної і освітньої сфери», дозволяє припустити, що невідповідність, у минулому абітурієнта, уявлень про професію та існуючих реалій викликало у студента незадоволеність професією, і відсутність бачення перспектив.

Оскільки властивих особистісних якостей виявилося недостатньо для досягнення прийнятного рівня власного престижу для людини, а така риса, наприклад, як цікавість - відсутня, що говорить про не бажання людини шукати шляхи досягнення прийнятного рівня власного престижу в рамках обраної спеціальності, і студенту вигідніше відмовитися від обраної професії в майбутньому.

Таблиця 3

Тип професійної ідентичності «Неусвідомленість вибору професії»

Особливості професійної самосвідомості	**Життєві цінності**	**Особистісні якості**
-незадоволеність обраною професією (-0,459); -неосознанний вибір професії (-0, 434);	-соціальні контакти (-, 758); -досягнення (-0,630);	-екстраверсія (-0,688); -інтроверсія (0,521); -активність (-0,485); -пасивність(, 361); -домінування(-0, 679); -підпорядкованість (0,547); -комунікабельість (-0, 389); -прояв почуття провини (-0,606); -уникання почуття провини (0,525);

Сформувалися життєві цінності і переважання таких особистісних якостей, як імпульсивність, безвідповідальність, підпорядкованість, пасивність, уникнення почуття провини відкриває перед нами особистість інфантильну, незрілу. Нездатну прийняти самостійне рішення, взяти на себе відповідальність за свої дії, а відтак не здатну розвиватися в особистісному і професійному плані. Припускаємо, що у такої особистості незадоволеність обраною професією непов'язаних зі специфікою майбутньої діяльності, скоріше описана особистість буде обтяжена кожним запропонованим їй видом діяльності.

Студенти-психологи, задоволені обраною професією, більшою мірою направлені на особистісний та професійний саморозвиток (Т-критерій Стьюдента = -3,55 ($P \leq 0,05$)).

Висновок до другого розділу

За результатами дослідження встановлено, що В основі ціннісних орієнтацій лежать суб'єктивно обрані і прийняті до дії значущі для особистості цінності. Ціннісні орієнтації знаходять своє вираження у поведінці та і діяльності, а також у засобах їх досягнення, стаючи мотивами вибору відповідного способу дій. Орієнтації на цінність навчання виступають як схильність до дії певним чином, складають вищий ієрархічний рівень диспозиційних утворень особистості, завдяки чому відіграють роль внутрішніх регуляторів поведінки. Внутрішнім змістом ціннісних орієнтацій виступають особистісні смисли, які проявляються в особистісних установках, у готовності діяти певним чином.

В результаті проведених досліджень було встановлено три типи професійної самосвідомості:

1. Тип професійної самосвідомості «задоволеність вибором професії ». Студентам-психологам, задоволеним вибором професії притаманний високий рівень духовно-моральних цінностей, а також такі особистісні якості як, екстраверсія, товариськість, самокритика, самодостатність. Студенти зорієнтовані на професійну діяльність в рамках вибраної спеціальності.

2. Тип професійної самосвідомості «незадоволеність вибором професії». Переважаючі життєві цінності егоїстично-престіжні (орієнтація людини на достаток, матеріальне становище, підвищення власного престижу). Домінуючі якості: екстраверсія, відособленість, самоконтроль, самодостатність, практичність.

3. Тип професійної самосвідомості «неусвідомлений вибір професії», характеризується відсутність сформованих і виражених життєвих цінностей. Низька активність, підпорядкованість, безвідповідальність, уникнення почуття провини, нечутливість. Вибір професії здійснювався несвідомо, студенти з даним типом професійної самосвідомості не орієнтовані на продовження діяльності в рамках обраної спеціальності.

4.У групи студентів-психологів задоволених вибором майбутньої професії, показник за критеріями саморозвитку значно вище, ніж у групи студентів незадоволених вибором професії.

РОЗДІЛ ІІІ

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У розділі відображено загальну стратегію дослідження; обґрунтовано систему діагностичних методик; визначено психологічні особливості студентів, що оспосередковані ціннісними орієнтаціями та змістом навчання.

3.1. Психодіагностичний комплекс дослідження особистісних особливостей студентів

Метою дослідження є визначення: психологічних особливостей студентів, що опосередковують розуміння цінності та змісту навчання.

Мета реалізується у наступних **завданнях** дослідження:

1. Визначити психологічні особливості студентів педагогічних і психологічних спеціальностей.

2. Встановити взаємозумовленість особливостей структурної організації особистості і цінності навчання у студентів.

3. Визначити чи впливає особистісна характеристика людини на зміст навчання у вузі.

Психодіагностичний комплекс дослідження проведено за такими методиками:

— індивідуально-типологічний опитувальник Л.М. Собчик (метод дослідження індивідуально-типологічних властивостей особистості) дозволяє визначити провідні тенденції, тобто базові властивості особистості, які пронизують всі рівні самосвідомості і визначають долю людини. Оскільки самосвідомість визначається науковцями як фактор, є значимими то ми використали дану методику в нашому дослідженні;

– тест визначення загальних здібностей (Г. Айзенка) спрямований на визначення коефіцієнта інтелекту. Застосування в експериментальному дослідженні цього тесту дозволяє підтвердити отримані результати і встановити вплив коефіцієнта інтелекту на професійний вибір.

– методикою визначення рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація В.Ф. Бажіна, С.А. Голінкиної, А.М. Еткінда). В основі визначення рівня суб'єктивного контролю лежать дві передумови: люди різняться між собою за тим, як і де вони локалізують контроль. Можна виділити дві полярні локалізації такого контролю: екстернальна і інтернальна. В першому випадку людина припускає, що все відбувається з нею – дії зовнішніх сил, випадку, інших людей і т.п. У другому випадку людина приймає все, що з нею відбувається як результат власної діяльності. Будь-якій людині властива певна позиція на відрізку, що проходить від екстернального до інтернального типу.

Підібрані методики дають можливість зміст та цінність навчання в контексті розгляду особистості.

Дослідження проводилося зі студентами IV курсу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя факультету психології та соціальної роботи спеціальності психологія та соціальна робота заочної форми навчання. Кількість досліджуваних – 50 чоловік. Порівняльний аналіз проводився між групою педагогів (26 студентів) і психологів (24 студенти).

3.2. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів, що вибрали різні спеціальності

На думку дослідників, основними показниками успішності студентів є такі характеристики як: цілеспрямованість, зміст, самореалізація, самоконтроль, відповідальність, саморефлексія та самоідентифікація. Саме дані показники встановлювались за методикою СЖО Д.А. Леонтьєва.

Таблиця4

Результати тесту смисложиттєвих орієнтацій Д.А. Леонтьєва

№	Структурні компоненти	Субшкали за тестом СЖО	Рівень прояву	Кількісний показник (у %)	
				Група 1	Група 2
1.	Цілеспрямованість	Цілі	Низький	38,5	48,4
			Середній	57,7	48,4
			Високий	3,8	3,2
2.	Змістовність	Процес	Низький	46,2	54,9
			Середній	42,3	41,9
			Високий	11,5	3,2
3.	Самореалізація	Результат	Низький	73	64,5
			Середній	27	35,5
			Високий	0	0
4.	Самоконтроль	Локус контролю Я	Низький	88,5	74,2
			Середній	3,8	16,1
			Високий	7,7	9,7
5.	Відповідальність	Локус контролю –	Низький	100	96,7
			Середній	0	3,3

		життя	Високий	0	0
6.	Саморефлексія та самоідентифікація	Загальний показник ОЖ	Низький	100	100
			Середній	0	0
			Високий	0	0

Отримані діагностичні результати за субшкалами тесту СЖО дають можливість констатувати наступне: експер. гр.1 спостерігається тенденція до формування цілей на рівні середнього прояву, що вказує на недостатню цілеспрямованість і лише у 3,8% досліджуваних зафіксована цілеспрямованість, яка визначається спрямованістю та визначенням самою особистістю перспектив встановлення часових меж у досягненні мети. Зафіксовано, що лише 3,2% досліджуваних експер.гр.2 притаманний високий рівень цілеспрямованості. У контексті досліджуваної проблеми можна припустити, що цій групі притаманна фіксація та низькому рівні цілепокладанні. Звуженість часової перспективи, тобто проживання минулого та теперішнього без постановки цілей на майбутнє, недостатньо стійке внутрішнє Я без опори на особистісні ресурси.

Результати по шкалі "Процес" дають можливість визначити змістовності, оскільки включеність у процес передбачає заглиблення і зацікавлення змістом. Сформована у 11,5% досліджуваних експер.гр.1 та 3,2% експер.гр.2. Середні та низькі показники було встановлено у 42,3% та 46,2% досліджуваних експер.гр.1; 41,9% та 54,9% експер.гр.2; що дозволяє визначити стан незадоволеності власним теперішнім життям і констатувати фіксацію та надання повноцінного смислу спогадам про минуле або спрямованості у майбутнє.

За шкалою "Результат" отримані такі показники. У експер.гр.1 та експер.гр.2 високих показників встановлено не було, за середніми та низькими показниками (27% та 35,5%). Встановлюється низька або недостатня задоволеність поставленими і досягнутими цілями.

"Локус контролю Я" визначає (за умови високих показників) сформованість уявлень про себе як про сильну особистість, яка достатньо вільна у виборах та спроможна будувати своє життя у відповідності з власними цілями і уявленнями про його смислову наповненість. Низькі показники вказують на неспроможність контролювати події власного життя. Високі показники за цією шкалою було отримано як у експерт.гр.1 так і в експерт.гр.2. Низькі показники було зафіксовано у всіх експериментальних групах (експер.гр.1 – 88,5%; експер.гр.2 – 74,2%;), що дозволяє констатувати недостатній рівень розвитку самоконтролю.

Відповідальність визначалась нами із характеристик шкали "Локус контролю-життя, або керування життям". Автори тесту зазначають, що за умови високих балів фіксується переконання особистості у тому, що вона здатна контролювати власне життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Низькі бали констатують фаталізм, переконання у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору не залежить від інтересів та переконань особистості і, відповідно, постановка цілей та їх реалізація у майбутньому неможлива без опосередкування їх зовнішніми обставинами та бажаннями інших. За цією шкалою отримані низькі показники в усіх групах (100%; 96,7%).

Отримані експериментальні дані за шкалами саморефлексії та самоідентифікації вказують на тенденції до низького рівня розвитку цих психологічних механізмів, які виступають структурними компонентами розвитку самосвідомості особистості в онтогенезі.

Таким чином, формування особистісної ідентифікації, розвиток когнітивної і емоційно-ціннісної рефлексії та особистісної зрілості (цілеспрямованість, змістовність, тенденції до самореалізації, самоконтролю та відповідальності) виступають необхідними характеристиками студента на даному етапі. Даний процес можна розгортати через формування рефлексії, водночас, якщо цей психологічний механізм не достатньо сформований на

попередніх етапах онтогенезу, це впливатиме на наповненість змістом і життя і навчання.

Доцільно вказати, що сама специфіка вікового періоду характеризується зростаючим розвитком інтелектуальної сфери, та досягає пікових значень на даному етапі. Ми вбачаємо у таких показниках тенденцію до функціонування загальних інтелектуальних здібностей у нормі.

Таблиця 5

Психологічний аналіз розвитку загальних здібностей інтелектуальної сфери

(за тестом визначення загальних здібностей Г. Айзенка)

	Коефіцієнт інтелектуальності (IQ)	**Досліджувані (у відсотках)**	
		гр.1	**гр.2**
1.	IQ (від 100 до 130)	50	56,5
2.	IQ (до 100)	40	21,7
3.	IQ (понад 130)	10	21,8

Водночас отримані показники IQ (до 100) можуть вказати на домінування емоційної складової, яка активізує емоційне ставлення особистості до оточуючої її дійсності і знижує інтелектуальну сферу.

Результати дослідження експер.гр.2 вказують на існування специфіки сутність якої ми вбачаємо у домінуванні емоційного ставлення та недостатність когнітивного осмислення сприйняття.

Таким чином, за отриманими експериментальними результатами можна виділити наступні психологічні чинники: когнітивні, емоційні, "Я-концепція", емоційна дезорганізація когнітивної сфери та психологічні

властивості: фрустрованість, тривожність, напруження, емоційна нестійкість та ригідність.

З метою конкретизації та уточнення виділених нами психологічних чинників було проведено експериментальне дослідження типології індивідуально-особистісних властивостей за індивідуально-типологічним опитувальником Л.М. Собчик. Типологія індивідуально-особистісних властивостей базується на цілісному розумінні особистості з позиції провідних тенденцій, котрі пронизують рівні особистості: біологічний (характерологічна структура) та соціальну активність людини. Індивідуально-типологічний опитувальник дозволяє дослідити специфіку внутрішнього Я та особливості його соціальної реалізації. Соціальна активність є передумовою усвідомлення змісту і цінності навчання (табл. 6)

Отримані дані по шкалам інтроверсія/екстраверсія вказують на наявність гіпоемотивного рівня вираження екстравертованості у експерт.гр.1 – 15,8%, практично аналогічна тенденція у прояві екстравертованості у досліджуваних цієї експериментальної групи за рівнем збільшеної вираженості дезадаптуючих властивостей (15,8%). Можна вказати, що вираженість екстравертованості у даному періоді супроводжується недостатнім рівнем самоусвідомлення і переорієнтацією на зовнішні чинники з метою уникнення.

Водночас, отримані експериментальні результати за шкалою інтроверсії за рівнем збільшеної вираженості дезадаптуючих властивостей у 42,1% досліджуваних дозволяє припустити існування самокопання та деструктивного самозаглиблення.

Таблиця 6

Психологічний аналіз індивідуально-типологічних властивостей особистості студентів

(за індивідуально-типологічним опитувальником Л.М. Собчик

№	Шкали	Прояви	Досліджувані (у %)	
			Група 1	Група 2
1.	Екстраверсія	Норма (Н)	21,1	21,9
		Виражені помірно акцентуйовані риси (ВП)	47,3	60,6
		Занадто виражені дезадаптуючі властивості (ЗВ)	15,8	17,5
		Гіпоемотивність (Г)	15,8	0
2.	Спонтанність	(Н)	31,6	34,9
		(ВП)	47,4	43,4
		(ЗВ)	0	0
		(Г)	21	21,7
3.	Агресивність	(Н)	47,4	65,2
		(ВП)	36,8	17,4
		(ЗВ)	5,3	0
		(Г)	10,5	17,4
4.	Ригідність	(Н)	36,9	34,9
		(ВП)	52,6	60,8
		(ЗВ)	5,2	0
		(Г)	5,3	4,3
	Інтроверсія	(Н)	10,6	21,9

5.		(ВП)	47,3	60,8
		(ЗВ)	42,1	4,3
		(Г)	0	13
6.	Сензитивність	(Н)	21,1	13,2
		(ВП)	26,3	43,4
		(ЗВ)	52,6	39,1
		(Г)	0	4,3
7.	Тривожність	(Н)	15,8	47,9
		(ВП)	52,6	39,1
		(ЗВ)	31,6	13
		(Г)	0	0
8.	Лабільність	(Н)	26,4	26,2
		(ВП)	63,1	56,4
		(ЗВ)	10,5	13
		(Г)	0	4,4

Так, з одного боку особистість на даному етапі відмовляється від усвідомлення змісту і значимості навчання, з іншого – обмеженість рефлексії не забезпечує сприйняття на когнітивному рівні самого факту відмови. Звідси, можна зробити припущення про зосередженість на емоційній сфері. Навчання і успішність в ньому є складовою ідеального Я, як недосяжнавеличина, що й активізує внутрішню суперечність.

За шкалами екстравертованість/інтровертованість в експер.гр.2 вимагають інтерпретації за рівнем збільшеної вираженості дезадаптуючих властивостей у 17,5% за шкалою екстравертованості та за рівнем гіпоемотивного вираження у 13% за шкалою інтроверсії. Прийняття навчання і можливостей, що воно відкриває відбувається не у внутрішньому Я, а у постійному проговоренні і розмірковуванні(з приводу і без нього) тобто

виведенні у вербальну сферу. Це може призвести до міжособистісних конфліктів та формування конфліктної поведінки в студентському осередку.

Водночас 13% за шкалою інтроверсії вказують на самозаглиблення, самокопання та самозвинувачення, пошуку причин у власному внутрішньому Я шляхом постійного переживання ситуації "тут і зараз", яка носить характер минулого.

У контексті дослідження ми приділили увагу таким індивідуально-типологічним властивостям, як агресивність, ригідність та тривожність. Агресивність звужує межі змісту навчання і сприяє ситуативній недостатньо відрефлексованій відмові, особливо в ситуації адаптації до нових вимог. Агресія є захистом у ситуації навчання і розуміння його змісту.

Тривожність може провокувати негативні ефекти внутрішнього Я, а саме привнесення конфліктності у його структуру. На нашу думку, тривожність як особистісна властивість провокує надмірні переживання та самокритичне ставлення до власного внутрішнього Я.

Ригідність, на нашу думку, виступає такою властивістю, яка або нівелює значимість навчання і його змісту, або ж, навпаки, активізує пошук причин у навколишньому світі.

Визначені нами психологічні особливості, ймовірно, зумовлюються студентським віком, станом сформованості особистості та розумінням значимості новоутворень. Тобто особистість відмовляється від болісного переживання і може реалізовувати агресивні імпульси як у напрямку повернення, так і у звинуваченнях оточуючих.

Таким чином, дослідження індивідуально типологічних особливостей дає можливість вказати, що психологічні чинники екстраверсія, інтроверсія, агресивність, тривожність та ригідність мають безпосередній вплив на динаміку адаптації до нових умов середовища і прийняття і переосмислення змісту навчання.

Дослідження індивідуально-типологічних характеристик особистості є умови успішної/неуспішної адаптації дозволяє зробити наступні узагальнення:

Особливу увагу доцільно приділити тому, за допомогою яких психологічних стратегій здійснюється орієнтація, що є цінностями. На нашу думку, розвиток ідентифікації та рефлексії визначає процес пошуку особистістю тотожності ситуації, матеріалу з внутрішнім Я. Отримані експериментальні дані дозволили встановити специфіку інтернальності як орієнтації на себе та на власний внутрішній світ та специфіку екстернальності як тенденції до ототожнення себе з іншими (табл. 7).

Таблиця 7

Психологічний аналіз спрямованості локусу контролю студентів (за методикою діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація В.Ф. Бажіна, С.А. Голинкіной, А.М. Еткінда))

№	Шкали	Рівень прояву	Кількісний показник (у %)	
			Група 1	Група 2
1.	Загальна інтернальність (Іо)	Низький	85,7	62,5
		Норма	0	25
		Високий	14,3	12,5
2.	Інтернальність у сфері досягнень (Ід)	Низький	42,8	25
		Норма	0	25
		Високий	57,2	50
3.	Інтернальність в галузі неуспіху (Ін)	Низький	57,1	50
		Норма	28,6	25
		Високий	14,3	25

4.	Інтернальність ув сімейних стосунках (Іс)	Низький	28,5	25
		Норма	28,6	25
		Високий	42,9	50
5.	Інтернальність у сфері виробничих відносин (Іп)	Низький	42,8	50
		Норма	28,6	37,5
		Високий	28,6	12,5
6.	Інтернальність в області міжособистісних стосунків (Ім)	Низький	14	50
		Норма	43	37,5
		Високий	43	12,5
7.	Інтернальність у відношенні здоро-в’я та хвороби	Низький	85,7	50
		Норма	14,3	12,5
		Високий	0	37,5

Беручи до уваги той факт, що ціннісні орієнтації, взаємозумовлюється спрямованістю локусу контролю, ми виділили спільні характерні особливості інтернального локусу контролю та його вплив на зміст навчання. Розвинена здатність до тотожності власного Я з об’єктами оточуючої дійсності характеризується пошуком сенсу власного існування поза межами власної особистості, тобто відповідає екстернальному локусу контролю. Саме тому дослідження визначення сфер спрямування локусу контролю дає можливість визначити спрямованість особистості у процесі навчання, зовнішньо обумовлені сфери її функціонування чи орієнтацію на власне Я. На нашу думку, студент повинен бути досить активним у розвитку ресурсів та формуванні досвіду.

Відповідно до виділених Дж. Роттером актуальних сфер функціонування особистості на основі отриманих даних можна стверджувати, що цінності набувають сфера досягнень, неуспіху (в межах нашого дослідження ця сфера розглядається як здатність адекватно

сприймати і оцінювати свої досягнення і невдачі), сімейних стосунків, навчання (цю сферу ми розглядаємо як сферу професійної реалізації та самореалізації), сфера міжособистісних взаємодій та сфера ставлення до власного здоров'я і хвороби [25].

Здійснюючи кількісний та якісний аналіз результатів дослідження локусу контролю, ми також враховували отримані результати за загальною тенденцією до екстернальності чи інтернальності особистості. Так, за кількісними та якісними показниками РСК нами було встановлено, що 85,7% досліджуваних гр.1 мають стійкі тенденції до екстернального типу РСК і лише 14,3% можна вважати інтерналами; експер.гр.2 має 62,5% досліджуваних екстернального типу і 12,5% належать до інтернального типу.

За нашим розумінням, зміст є значущим для особистості, і є актуальним не стільки у плані результативності та загального впливу на подальшу життєдіяльність, скільки значимим у момент вибору і осмисленню подальшої реалізації.

Отримані експериментальні дані дозволили встановити, що екстернальний локус контролю найбільше проявляється у таких сферах життєдіяльності досліджуваних експер.гр.1., як сфера переживання невдачі (57,14%), сфера професіоналізації (42,8%) та сфера ставлення до здоров'я чи хвороб (85,7%). Такі результати ми вважаємо підтвердженням стійкості позицій внутрішнього Я. Інтернальність визначає, що досягнення фіксуються у сфері реалізації провідної діяльності (навчально-професійна). Досліджувані на цьому віковому етапі, у більшості випадків, належать до батьківської сім'ї, в якій вони вже набули статусу автономії, міжособистісна взаємодія у них базується на пошуку близькості, але з одночасним збереженням автономії. Ми вважаємо, що тенденція до екстернальності вказує на недостатню зрілість досліджуваних.

Висновок до третього розділу

Отримані експериментальні дані за шкалами саморефлексії та самоідентифікації вказують на тенденції до низького рівня розвитку цих психологічних механізмів, які виступають структурними компонентами розвитку самосвідомості особистості в онтогенезі. Звідси, у межах нашого дослідження виокремилися рівні означеності та цінності навчання за якими розподілилися студенти. Так, на нашу думку, за результатами даних можна визначити три рівні:

- низький рівень – це рівень який передбачає констатацію самим студентом можливої цінності навчання та не передбачає у подальшому втілення набутих професійних навичок, що так чи інакше пов'язані зі спеціальністю;

- середній рівень – це рівень, який вказує, що студент здатен не тільки означити зміст навчання встановити його зміст, але й самоусвідомити життєву перспективу і визначити певні життєві рішення та вибори, пов'язані з її втіленням. На нашу думку, самоусвідомити зміст навчання і його цінність – це значить зробити їх об'єктом власного внутрішнього спостереження та визначити власну позицію у процесі її внутрішньої об'єктивації;

- високий рівень – це рівень особистісної ідентифікації та саморефлексії, на якому людина здатна усвідомити (визначити навчання в якості внутрішнього об'єкту) та самоусвідомити (визначити в змістіі як об'єкті спостереження та усвідомлення суб'єктивно значущі якості і привласнити їх, зробити їх структурою внутрішнього Я), тобто відрефлексувати у контексті власної Я-концепції зміст навчанняя і внести корективи у життєвий план відповідно до ресурсів, які відкриваються у отрима.нні знань і професії

Звідси, зміст навчання – не констатація наявності і вичленування компонент, предметів, значимих людей у процесі навчання, а прийняття особистістю отримуваної професії як складової власної Я-концепції.

Таким чином, формування особистісної ідентифікації, розвиток когнітивної і емоційно-ціннісної рефлексії, формування особистісної зрілості (цілеспрямованість, змістовність, тенденції до самореалізації, самоконтролю та відповідальності) виступають необхідними умовами до розуміння змісту життя і введення його у поле подальшого планування. Сформована здатність розуміти, приймати, формувати досвід та диференціювати увесь можливий спектр ситуацій і визначати в них подієвий характер виступає, на нашу думку, психологічною умовою означення змісту та розуміння цінності навчання у ВНЗ.

На нашу думку досліджувані потребують підтримки і допомоги не дивлячись на те, що вони навчаються уже 4 рік, що в своїй основі базуватиметься на :

- орієнтації на конкретну особистість з її проблемами і потребами (особливо в умовах карантину);

- сприйманні студента як такого, що може сам собі допомогти. Набутий у процесі навчання досвід є ресурсом і психологічним потенціалом [54];

- принципі добровільності, згідно якого допомога надається тільки за умови добровільної згоди, без застосування маніпулятивних процедур з метою залучення клієнтів. Цей принцип зумовлює надання необхідної інформації про поставлені цілі і використовувані методи [28];

- принципі активності студента, в основу якого покладено концепцію суб'єктності особистості. Розширення її потенційних можливостей з урахуванням активності, саморозвитку та здатності до здійснення компетентних життєвих виборів [30];

- принципі гуманізації освіти[35];

- принципі діалогічності та діалогічних універсалій, що засновуються на повазі до партнера; прийнятті партнера таким, яким він є, з одночасною орієнтацією на його найвищі досягнення; толерантності [39];

- принципі формування цілісного життєвого досвіду через спілкування і спільну діяльність людей, тобто їх взаємної участі в різноманітних міжособистісних ситуаціях [57].

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження ми дійшли ряду висновків.

1. Теоретично констатовано, що система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з життєвими цілями особистості. Ціннісна орієнтація є елементом структури особистості, що працює на свідомому рівні та визначає генеральну лінію життя людини.

2. Ціннісні орієнтації в сучасній психологічній науці - складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе та надає смисл і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

3. Період студентства пов'язаний з формуванням відносної самостійності, відривом від домівки, а іноді і створенням сім'ї.

4. Успішність навчальної діяльності студента є явищем багатоаспектним і те якого змісту надає навчанню окремо взята особистість значно обумовлюється внутрішніми факторами та їх врахуванням викладачами, адже студентський вік, на думку Б.Г. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини.

5. Зміст навчання студента як суб'єкта будь-якої діяльності необхідно розпочинати з розвитку індивідуальних особистісних та професійних якостей майбутнього спеціаліста в обраній галузі.

6. Психологічна складова входження у студентський осередок пов'язана з прийняттям нової соціальної позиції й опануванням нової соціальної ролі «студента» (студент – той, хто навчається самостійно, наполегливо опановує професію) і «майбутнього фахівця».

7. За професійно-ціннісними орієнтаціями виділяють три групи студентської молоді: - студенти, орієнтовані на освіту як на професію. Найголовніше для них – інтерес до майбутньої роботи, бажання реалізувати себе в ній. Другу групу складають студенти, орієнтовані на бізнес. Для них освіта виступає інструментом для того, щоб в подальшому спробувати створити свою власну справу. До своєї професії вони відносяться менш

зацікавлено, ніж перша група; третю групу складають студенти, яких можна назвати «ті, які ще не визначилися», В їх оцінках, позиціях немає чіткості і спрямованості уявлень. На першому плані у них виступають побутові, особисті, житлові, сімейні проблеми. Це група тих, що «пливуть за течією». Можна припустити, що в цю групу потрапляють ті, кому процес самовизначення, вибору шляху, цілеспрямованості не властивий. На основі превалювання ціннісних орієнтацій в науковій літературі є типологія сучасного студента: «підприємець», «емігрант» та «традиціоналіст».

8. Професіоналізація, як форма становлення суб'єкта діяльності, впливає на всі рівні самосвідомості. Професійна самосвідомість є одним з найважливіших компонентів самосвідомості людини, як суб'єкта діяльності. Формування професійної самосвідомості відбувається на тлі соціального досвіду особистості з включенням цього досвіду в «професійне Я» особистості.

9. У групи студентів задоволених вибором майбутньої професії, показник за критеріями саморозвитку значно вище, ніж у групи студентів незадоволених вибором професії.

10. Зміст навчання є значущим для особистості, і є актуальним не стільки у плані результативності та загального впливу на подальшу життєдіяльність, скільки значимим у момент отримання знань і осмислення подальшої реалізації.

11. Кореляційний аналіз дозволив підтвердити припущення про те, що студенти, педагогічних спеціальностей відрізняються від студентів психологів не лише домінуючими стратегіями поведінки, але і індивідуально-психологічними якостями.

12. Проведене дослідження дозволило встановити, що серед стратегій поведінки педагогів превалюють співробітництво і компроміс, найменше – пристосування; студенти психологи віддають перевагу співробітництву і пристосуванню, найрідше обирають стратегію уникнення. Інтернальний тип суб’єктивного контролю у студентів обох професійних

спрямувань проявляється у сферах досягнень, сімейних відносин, екстернальний тип – у сфері виробничих відносин та здоров'я. Студенти, які обрали педагогіку характеризуються інтернальністю у сфері невдач та міжособистісних відносин. Загальний рівень суб'єктивного контролю студентів педагогів є інтернальним, психологів – екстернальним.

13. Рівень прояву всіх індивідуально-типологічних особливостей (крім агресивності) у студентів двох груп відрізняється: у студентів, які обрали педагогічні науки вищим є рівень прояву ригідності та інтроверсії, рівень прояву решти показників (екстраверсія, спонтанність, сенситивність, тривожність, лабільність) вищий у вибірці студентів-психологів.

Отримані результати не вичерпують тих шляхів дослідження, які можливі в даному напрямку. Лише гармонійний розвиток особистості, з акцентом на професійно важливі якості дозволить сформувати високомотивованого професіонала певної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 2000. – 290 с.

2. Адыкулов А. Ценностные ориентации и особенности профессиональной направленности учащихся 8-10-х классов: Автореферат дис. ... канд. психол. наук/ А. Адыкулов. – М., 1990. – 26 с.

3. Александров А. Г. Загальнолюдські цінності - в педагогічні вузи / А. Г. Александров, Д. І’. Григор’єва / / Філософська і соціологічна думка. - 1992. - № 9. - 167с.

4. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал 1984. Т. 5. №5.

5. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. ЛГУ, 1968.

6. Арзуманан С.С. Особенности развития личности студента в условиях лингвистического вуза. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.pglu.ru/upload/iblock/c91/uch_2012_xii_00022.pdf

7. Ариас А.М. Динамика профессиональной идентичности студентов вуза (психологический анализ) / А.М. Ариас, Е.А. Карпова, Т.Г. Кукулите // Проблемы педагогики и психологии. – 2016. – №3. – С. 241-253.

8. Арутюнян Э.А. Микросреда и трансформация общественных ценностей в ценностную ориентацию личности. Ереван, 1979.

9. Архангельский Л. М. Природа нравственных норм и диалектика их развития / Л. М. Архангельский / / Вопросы философии. - 1978. - № 3. - С. 72-79.

10. Асеев В.Г. Личность и значимость побуждений. М.: ИП РАН, 1993. -224 с.

11. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) / В.И. Байденко // Высшее образование в России. – 2004. – №11. – С. 3-14.

12. Безсонова О. Етапи професійного розвитку молодих педагогів в системі управління дошкільного навчального закладу / О. Безсонова // Science Review. – 2017. – №7. – Vol. 4. – P. 39-42.

13. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

14. Бік К.В. Поняття спрямованості особистості; чинники і передумови її формування в процесі онтогенезу / К.В. Бік // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – 2012. – №5. – С. 33-41.

15. Богданов Н. Типология индивидуальности / Н. Богданов. – М.: Ин–т общегуманитарных исследований, 2004. – 384 с.

16. Боднар А.Я. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ / А.Я. Боднар, Н.Г. Макаренко // Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2006. – Т. 59. – С. 49- 55.

17. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. – М.: ПСР СЭ, 2001. – 511 с.

18. Бойко В.Ю. Типология ценностных позиций и состояние кризисного сознания И Ценности социальных групп и кризис общества: Сб. ст. / Отв. ред. Н.И.Лапин. М.: ИФАН, 1991. с. 59-69.

19. Борисюк А.С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця / А.С. Борисюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С.63 – 68.

20. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / ред. О. В. Сухомлинська. – К. : Вид-во АПН України, 1997. – С. 21–25.

21. Братусь Б.С. Психологические аспекты нравственного развития личности.-М., «Знание», 1977. 64 с.

22. Вервейко И.Н. Учет психологических свойств личности в управлении персоналом / И. Н Вервейко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://econf.rae.ru/pdf/2012/11/ 1809.pdf

23. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смислова регуляція у професіоналізації психолога: [монографія] / Ж.П. Вірна. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2003. – 320 с.

24. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації / О.І. Вітковська. – К.: Науковий світ, 2001. – 92 с.

25. Волков Е.С. Зависимость ценностных ориентаций студентов от смены вида деятельности: Методические рекомендации/ Е.С. Волков. – М.: МГПИ, 1981. – 29 с.

26. Гончаровська Г. Проблема становлення особистості студентів – практичних психологів у процесі формування їх готовності до майбутньої діяльності з дітьми дошкільного віку / Г. Гончаровська // Психологія особистості. – 2012. – № 1. - С. 32-39.

27. Горак Г. І. Духовні основи суспільного буття / Г. ї. Горак. - К .: Либідь, 1993. - 500с.

28. Громова Е.М., Беркутова Д.И., Горшкова Т.А. Ценности личности как основа жизненной и профессиональной стратегии // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2.; URL: http://science-ducation.ru/ru/article/view?id=9042 (дата обращения: 31.10.2020).

29. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. – Кам’янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 124 с.

30. Дружилов С.А. Профессионализм как реализация ресурса индивидуального развития человека / С.А. Дружилов // Современные научные исследования и инновации. – 2004. – №3. – С. 200-208.

31. Зеер Э.Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности: Учеб. пособие / Э.Ф. Зеер, О.А. Рудей. – М.: Издательство Московского психолого-социального института. – 2008. – 256 с.

32. Иванов М. Г. Социальная ответственность студентов как аспект социального воспитания / М. Г. Иванов / / Гаудеамус.- 2008. -№ 13. - С. 120-131.

33. Іванцова Н.Б. Періодизація професійного розвитку особистості / Н.Б. Іванцова // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць. – 2010. – Т.8. – Вип. 7. – С. 105-114.

34. Іщук О.В. Чинники становлення професійної ідентичності студентів вищого навчального закладу / О.В. Іщук // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 2. – С. 120-127.

35. Кандиба М.О. Взаємозв'язок професійного становлення особистості та розвитку її особистісних якостей / М.О. Кандиба // Проблеми сучасної психології. – 2013. – Вип. 22. – С. 204-214.

36. Климов Е.А. Введение в психологию труда: учебник для вузов / Е.А. Климов. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та; Изд. центр «Академия», 2004. – 336 с.

37. Корнієнко І.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника / І.О. Корнієнко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №5. – С. 53-61.

38. Леонтьев А. Д. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности / А. Д. Леонтьев // Вестник МГУ. – Сер. 14 : Психология. – 1996. – № 4. – С. 35–44.

39. Лушин П.В. Психология личностного изменения / П.В. Лушин. – Кировоград, Полиграфическо-издательский центр ООО «Имэкс ЛТД», 2002. – 360 с.

40. Мачуська І.М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників / І.М. Мачуська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(1). – С. 474-482.

41. Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя // Вопросы психологии. 1990, No3, с.58-64.

42. Молодежь: ориентации и жизненные пути: (На материалах социолог. исслед. в Советской Прибалтике) / Ин – т философии и права АН Латв. ССР и др.; Отв. ред. М.Х.Титма. – Рига: Зинатне, 1998. – 207 с.

43. Мороз О. Г. Професійна адаптація молодого вчителя : навч. посіб. / О. Г. Мороз. – К. : Вища школа, 1980. – 96 с.

44. Немцов А.А. Связь характерологических черт и ценностных ориентаций студентов с их мотивацией получения высшего образования / А.А. Немцов // Гуманитарное образование в техническом университете: состояния, проблемы, перспективы. – М., 2006. – С. 69-88.

45. Пичурин В.В. Структура и динамика жизненной позиции личности студента педвуза: Дис. ... канд. психол. наук. – К., 1992. – 155 с.

46. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.

47. Полчаева Ф.А. Социально-психологические особенности современного студента / Ф.А. Полчаева // Материалы Всероссийской научно-практической конференции 13-14 мая 2016 г., проведён-ной в ДГУ, г. Махачкала. – Махачкала: АЛЕФ, 2016. – С. 102-109.

48. Пряжников Н.С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения / Н.С. Пряжников. – М.: МПСИ, 2002. – 400 с.

49. Реан А.А. Психология личности / А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.

50. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн: В 2-х т. - М .: Педагогика, 1989. - Т.1. - 488 с.

51. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 424 с.

52. Саннікова О.П. Макроструктура особистості: психологічний опис / О.П. Саннікова // Наука і освіта. – 2013. – № 7. - С. 7-12.

53. Саннікова О.П. Теоретико-методологічні засади дослідження індивідуальних відмінностей / О.П. Саннікова // Наука і освіта. Спецвипуск.

«Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – Одеса. – 2010. – № 9. – С. 3-7.

54. Семиченко В.А. Порівняльний аналіз цінностей педагогічної діяльності та професійної підготовки вчителів // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 135-200.

55. Семиченко В.А. Порівняльний аналіз цінностей педагогічної діяльності та професійної підготовки вчителів / В. А. Семиченко // Цінності освіти і виховання / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 135–200.

56. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Е. Т. Соколова. - М.: Изд-во МГУ, 1980. - 174 с.

57. Социология молодежи: Учебник / Под ред. проф. В.Т.Лисовского. – СПб: Изд – во С. – Петербургского ун -та, 1996. – 460 с.

58. Стаднік Н. В. Взаємозв'язки ціннісних орієнтацій і соціального середовища / Н. В. Стаднік, В. В. Марчук / / Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: [зб. наук, праць]. - Переяслав-Хмельницький. - 2016. - Вип. 18. - С. 175-177.

59. Стрелянова Н.И. Педагогический идеал в системе профессионально – педагогической ориентации студентов педвуза // Проблемы психологии личности и социальной психологии. – М., 1977.

60. Терещенко Н.Н. Взаимосвязь личностных качеств и жизненных ценностей с профессиональным самосознанием у студентов – психологов / Н.Н. Терещенко, Я.С. Лісная // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: психологія. – 2009. – Вип. 41. – № 842. – С. 208-215

61. Торбіна Т. Професійно значущі якості особистості сучасного фахівця / Т. Торбіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – №5. – С. 76-81.

62. Фрадинська А.П. Свідомий вибір професії як головна проблема сучасної молоді / А.П. Фрадинська // Збірник наукових праць Хмельницького

інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2010. – № 2. – С. 135-139.

63. Чемякина А.В. Психология профессионального развития: учебное пособие / А.В. Чемякина. – Ярославль: ЯрГУ, 2015. – 100 с.

64. Шадриков В. П. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и комптентностный подход / В.П. Шадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.

65. Щербакова Д.К. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих навчальних закладів / Д.К. Щербакова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Sherbakova.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Особливості означення змісту навчання студентами»

П.І.Б. _____

Стать_____

Вік_____

Освіта_____

1. Згадайте як Ви прийняли рішення вступити до ВУЗу?	
2. Хто був ініціатором вступу саме до даного вишу?	
3. Яке Ваше емоційне сприйняття Вузу?	
4. Які труднощі виникали у Вас в процесі навчання?	
5.Чи переживалися схожі труднощі Вами в минулому та в ситуації "тут і тепер"?	
6.Чиє у вас улюблені предмети? Які саме?	
7. Що в процесі навчання вам не сподобалося?	
8. Що саме приваблює вас у цих предметах?	
9. Чи траплялися у вас колись конфлікти у групі? З чим вони пов’язані?	

10. Якби була така потреба, чи вступали б ви ще раз до цього ж вузу?	

Додаток Б

Стимульний матеріал до індивідуально-типологічного опитувальника Л.М. Собчик

Инструкция. Пожалуйста, прочтите каждое утверждение и выразите своё согласие или несогласие с ним.

Текст опросника.

1. Я постараюсь отнестись к исследованию ответственно и быть максимально искренним
2. У меня очень сложный и трудный для окружающих характер
3. Я лучше справляюсь с работой в тиши и одиночестве чем в присутствии многих людей или в шумном месте
4. Решая серьезные проблемы, я, как правило, обхожусь без посторонней помощи
5. Я очень редко заговариваю первым с незнакомыми людьми
6. Для меня важно, что подумают другие о моих высказываниях и поступках
7. Если будет нужно, я разрушу все преграды на пути к достижению цели
8. Я часто тревожусь по пустякам
9. В моих неудачах виноваты определенные люди
10. Для меня важно иметь общее мнение с теми людьми, с которыми я обычно общаюсь
11. Меня мало касается все, что случается с другими
12. Мне интересны яркие, артистичные личности
13. Мне нет дела до чужих страданий: хватает своих
14. В шумной компании я чаще всего - в роли только наблюдателя
15. Для меня невыносимо наблюдать страдания других людей
16. Я – человек абсолютно правдивый и искренний

17. Все мои беды связаны с собственным неумением ладить с людьми

18. Меня часто тянет к шумным компаниям

19. Принимая важное решение, я всегда действую самостоятельно

20. Мне всегда приятно заводить новых знакомых

21. Берясь за какое-либо дело, я не стану долго раздумывать прежде чем начать действовать

22. Меня раздражают люди, пытающиеся изменить мое мнения, когда я уверен в своей правоте

23. Я часто волнуюсь за близких мне людей даже без серьезного повода

24. Я не могу терпеть, когда кто-нибудь меняет заведенный мною порядок

25. Я умею привлекать к себе внимание окружающих меня людей

26. В жизни я твердо придерживаюсь определенных принципов

27. Люблю посещать компании, где можно танцевать или петь

28. Я чрезвычайно чувствителен к изменениям в настроении окружающих меня людей

29. Я могу не смущаясь дурачиться в веселой компании

30. Я спокойно отношусь к тому, что кто-то рядом переживает по поводу своих неприятностей

31. Я никогда не поступаю как эгоист

32. Часто бывает так, что из-за меня у окружающих портится настроение

33. Интересные идеи приходят мне в голову чаще, когда я один, а не в присутствии многих людей

34. Я могу взять на себя ответственность за целую группу людей для пользы дела

35. Мне трудно преодолеть застенчивость, когда нужно говорить

перед группой людей

36. Мнение старших по возрасту или положению большого значения для меня не имеет

37. Мне не трудно заставить других людей действовать так, как я считаю нужным

38. Я так сильно переживаю неудачи, что у меня ухудшается самочувствие

39. Я всегда бываю упрям в тех случаях, когда уверен в своей правоте

40. Если в компании я не нахожусь в центре внимания, мне становится скучно и неинтересно

41. Никто не может навязать мне свое мнение

42. Мне нравится путешествовать с разными, каждый раз новыми попутчиками

43. Я могу изменить свое мнение под давлением окружающих

44. В поезде я с удовольствием провожу время в беседе с попутчиками

45. Я никогда не вру

46. Я никогда не откладываю на завтра то, что следовало сделать сегодня

47. Я вечно ни чем не доволен

48. Я люблю одиночество, позволяющее мне сосредоточиться на своих мыслях

49. Я умею заинтересовать людей и повести их за собой

50. Мне нравится командовать другими

51. Я умею дать отпор тем, кто вмешивается в мои дела

52. Мне бывает неловко за высказывания и поступки моих близких

53. Мне нередко приходилось в драке защищать свои права

54. Я испытываю чувство вины (или даже стыда), если меня преследуют неудачи

55. Мое настроение находится в сильной зависимости от настроя тех, кто меня окружает

56. Я добиваюсь своего упорством и настойчивостью

57. Мне часто бывает скучно, когда вокруг все веселятся

58. Мое грустное настроение легко исправляется, если я смотрю в кино или по телевизору комедийное представление

59. Ради сохранения добрых отношений я могу отказаться от своих намерений

60. Я всегда придерживаюсь общепринятых правил поведения

61. Меня любят все мои друзья

62. У меня трагичная судьба

63. У меня много близких друзей

64. Я самый несчастный человек на свете

65. Мне проще надеяться на других, чем брать на себя ответственность, даже если речь идет о моих проблемах

66. Я стараюсь быть таким «как все», не выделяться среди других

67. Я – человек спокойный, уравновешенный

68. Я могу долго не реагировать на чьи-то шутки, но потом «взорваться» гневной реакцией

69. Я очень чувствителен к изменениям погоды

70. Я не люблю присутствовать на шумных застольях

71. Я могу проявить безалаберность в делах, а потом понемногу приводить их в порядок

72. Я люблю ходить в гости

73. Мне все равно, что обо мне думают окружающие

74. Я волнуюсь только по поводу очень больших неприятностей

75. Я никогда не испытываю желания выругаться

76. Я никого никогда не обманывал

77. Мне никто не нужен и я не нужен никому

78. Я – человек застенчивый

79. Мне ужасно не везет в жизни

80. Я часто стараюсь следовать советам более авторитетной личности

81. Я бы очень переживал, если бы кого-то задел или обидел

82. Меня ни чем не испугать

83. Я часто пользуюсь чужими советами при решении своих проблем

84. В своих неудачах я в первую очередь виню самого себя

85. Я совершенно не обращаю внимания на свой стиль одежды

86. Я не стараюсь планировать свое ближайшее будущее и работу

87. Когда меня зовут в гости, я чаще всего думаю: «Лучше бы мне остаться дома»

88. Я ничего не знаю о личных проблемах окружающих меня людей

89. Малейшая неудача резко снижает мое настроение

90. Я никогда не сержусь

91. Я отвечал на все вопросы очень правдиво

Додаток В

Стимульний матеріал до опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Ротера

Инструкция. Вам предлагается ряд высказываний. Если Вы согласны с высказыванием, то в бланке для ответов поставьте под его номером от "+3"(полностью согласен) до "-3"(совсем не согласен), тоесть +3,+2,+1,-1,-2,-3.

1. Продвижение по службе больше зависит от удачного стечения обстоятельств, чем от способностей и усилий человека.

2. Большинство разводов происходит от того, что люди не захотели приспособиться друг к другу.

3. Болезнь – дело случая; если уж суждено заболеть, То ничего не поделаешь.

4. Люди оказываются одинокими из-за того, то сами не проявляют интереса и дружелюбия к окружающим.

5. Осуществление моих желаний часто зависит от везения.

6. Бесполезно предпринимать усилия для того, чтобы завоевать симпатии других людей.

7. Внешние обстоятельства, родители и благосостояние влияют на семейное счастье не меньше, чем отношения супругов.

8. Я часто чувствую, что мало влияю на то, что происходит со мной.

9. Как правило, руководство оказывается более эффективным, когда руководитель полностью контролирует действия подчиненных, а не полагается на их самостоятельность.

10. Мои отметки в школе, в институте часто зависят больше от случайных обстоятельств (например, настроения преподавателя), чем от моих собственных усилий.

11. Когда я строю планы, то, в общем, верю, что смогу осуществить их.

12. То, что многим людям кажется удачей или везением, на самом деле

является результатом долгих целенаправленных усилий.

13. Думаю, что правильный образ жизни может больше помочь здоровью, чем врачи и лекарства.

14. Если люди не подходят друг другу, то как бы они ни старались, наладить семейную жизнь все равно не смогут.

15. То хорошее, что я делаю, обычно бывает по достоинству оценено другими.

16. Люди вырастают такими, какими их воспитывают родители.

17. Думаю, что случай или судьба не играют важной роли в моей жизни.

18. Я не стараюсь планировать далеко вперед, потому что многое зависит от того, как сложатся обстоятельства.

19. Мои отметки в школе больше всего зависели от моих усилий и уровня подготовленности.

20. В семейных конфликтах я чаще чувствую вину за собой, чем за противоположной стороной.

21. Жизнь большинства людей зависит от стечения обстоятельств.

22. Я предпочитаю такое руководство, при котором можно самостоятельно определить, что и как делать.

23. Думаю, что мой образ жизни ни в коей мере не является причиной моих болезней.

24. Как правило, именно неудачное стечение обстоятельств мешает людям добиться успеха в своих делах.

25. В конце концов, за плохое управление организацией ответственны сами люди, которые в ней работают.

26. Я часто чувствую, что ничего не могу изменить в сложившихся обстоятельствах.

27. Если я очень захочу, то смогу расположить к себе почти любого.

28. На подрастающее поколение влияет так много обстоятельств, что

усилия родителей по его воспитанию часто оказываются бесполезными.

29. То, что со мною случается, – это дело моих собственных рук.

30. Трудно бывает понять, почему руководители поступают именно так, а не иначе.

31. Человек, который не смог добиться успеха в своей работе, скорее всего, не проявил достаточно усилий.

32. Чаще всего я могу добиться от членов моей семьи того, что хочу.

33. В неприятностях и неудачах, которые были в моей жизни, чаще были виновны другие люди, чем я сам.

34. Ребенка всегда можно уберечь от простуды, если за ним следить и правильно одевать.

35. В сложных обстоятельствах я предпочитаю подождать, пока проблемы не разрешатся сами собой.

36. Успех является результатом упорной работы и мало зависит от случая или везения.

37. Я чувствую, что от меня больше, чем от кого бы то ни было, зависит счастье моей семьи.

38. Мне всегда было трудно понять, почему я нравлюсь одним людям и не нравлюсь другим.

39. Я всегда предпочитаю принимать решение и действовать самостоятельно, а не надеяться на помощь других людей или на судьбу.

40. К сожалению, заслуги человека часто остаются непризнанными, несмотря на все его старания.

41. В семейной жизни бывают такие ситуации, которые невозможно разрешить даже при самом сильном желании.

42. Способные люди, не сумевшие реализовать свои возможности, должны винить в этом только самих себя.

43. Многие мои успехи были возможны только благодаря помощи других людей.

44. Большинство моих неудач произошло от неумения, незнания или лени и мало зависело от везения или невезения.

Додаток Г

Методика "Ціннісні орієнтації" розроблена М. Рокичем

Тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і "філософії життя".

Методика

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати.

Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)

18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;

2. вихованість (гарні манери);

3. високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);

4. життєрадісність (почуття гумору);

5. старанність (дисциплінованість);

6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

7. непримиренність до недоліків у собі та інших;

8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);

9. відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово);

10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);

11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

12. сміливість у отстаиваниях своєї думки, поглядів;

13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)

14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)

15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)

16. чесність (правдивість, щирість)

17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)

18. чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Достоїнства і недоліки методики

Достоїнством методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору і експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації можливі зміни інструкції, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

- "В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?"

- "Як би Ви розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли?"
- "Як, на Ваш погляд, це зробив би людина, досконалий у всіх відносинах?"
- "Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?"
- "Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?"
- "..... через 5 або 10 років?"
- "Як ранжирували би картки близькі Вам люди?"

Додаток Д

“Тест-опитувальник Г. Айзенка – Eysenck Personality Inventory (EPI)”

Методика призначена для діагностування екстраверсії інтроверсії та нейротизму як базисних особистісних вимірів, які описують, на думку автора, всю сукупність рис людини. Інструкція: “Вам буде запропоновано відповісти на низку запитань. Відповідайте тільки “так” або “ні”, відзначаючи знаком плюс (+) у відповідній графі реєстраційного бланка, якщо Ви згодні, і знаком (-), якщо не згодні, не роздумуйте! Важлива Ваша безпосередня реакція. Досліджуються тільки Ваші особистісні особливості, тому правильних або неправильних відповідей не існує”. Ніяких роз’яснень під час проведення опитування з окремих питань давати не можна. Питання складені так, що вони повинні бути зрозумілі людині з будь-яким рівнем освіти.

Реєстраційний бланк

П.І.Б.(повністю) _____

Дата обстеження _____

Вік ____

Посада (підрозділ) _____

Спеціальність _____

Військове звання_____

Текст опитувальника

1. Чи часто Ви відчуваєте потяг до нових вражень, до того, щоб “підбадьоритися”, відчути збудження?

2. Чи часто Ви відчуваєте, що маєте потребу в друзях, які Вас розуміють, можуть Вас підбадьорити або втішити?

3. Ви людина безтурботна?

4. Чи не вважаєте Ви, що Вам важко відповідати “ні”?

5. Чи замислюєтеся Ви перед тим, як що-небудь зробити?

6. Якщо Ви обіцяєте щось зробити, чи завжди Ви дотримуєтеся своїх обіцянок (незалежно від того, зручно це Вам чи ні)?

7. Чи часто у Вас бувають спади та підйоми настрою?

8. Зазвичай Ви дієте та говорите швидко, не роздумуючи?

9. Чи часто Ви відчуваєте себе нещасною людиною без достатніх на те причин?

10. Зробили б Ви майже все, що завгодно, на спір?

11. Чи виникає у Вас почуття сором'язливості й зніяковілості, коли Ви хочете познайомитися з людиною протилежної статі, яка Вам симпатична?

12. Чи буває так, що розізлившись, Ви втрачаєте витримку?

13. Чи часто Ви дієте непомірковано під впливом хвилинного настрою?

14. Чи часто Ви тривожитеся через те, що зробили чи сказали що-небудь таке, чого не слід було б робити або говорити?

15. Чи віддаєте Ви перевагу читанню книг, а не зустрічі з людьми?

16. Чи легко Вас образити?

17. Чи любите Ви часто бувати в компанії?

18. Чи бувають у Вас іноді такі думки, які Ви хотіли б приховати від інших? 19. Чи правда, що Ви іноді настільки сповнені енергії, що все "горить" у руках, а іноді відчуваєте сильну млявість?

20. Чи надаєте Ви перевагу тому, щоб мати поменше друзів, проте особливо близьких до Вас?

21. Чи часто Ви мрієте?

22. Коли на Вас кричать, чи відповідаєте Ви тим же?

23. Чи часто Вас турбує почуття провини?

24. Чи всі Ваші звички хороші й бажані?

25. Чи здатні Ви дати волю своїм почуттям і щосили повеселитися в шумній компанії?

26. Чи вважаєте Ви себе людиною збудливою й чутливою?

27. Чи вважають Вас людиною живою та веселою?

28. Чи часто, зробивши якусь важливу справу, Ви повертаєтеся до неї подумки й міркуєте, що могли б зробити її краще?

29. Ви більше мовчите, коли перебуваєте в товаристві інших людей?

30. Ви іноді пліткуєте?

31. Чи буває, що Вам не спиться через те, що різні думки приходять у голову?

32. Якщо Ви хочете дізнатися про що-небудь, то Ви віддаєте перевагу тому, щоб прочитати про це в книзі, ніж запитати?

33. Чи буває у Вас сильне серцебиття?

34. Чи подобається Вам робота, яка вимагає від Вас пильної уваги?

35. Чи бувають у Вас напади тремтіння?

36. Чи вірно, що Ви завжди кажете про знайомих людей тільки добре навіть тоді, коли впевнені, що вони про це не дізнаються?

37. Вам неприємно знаходитися в компанії, де жартують один над одним? 38. Чи Ви дратівливі?

39. Чи подобається Вам робота, яка вимагає швидкості дії?

40. Чи хвилюєтеся Ви з приводу різних неприємностей, які могли б статися, хоча все скінчилося благополучно?

41. Ви неквапливі в рухах?

42. Ви коли-небудь запізнювалися на побачення або на роботу?

43. Чи часто Вам сняться кошмари?

44. Чи правда, що Ви так любите побалакати, що не пропустите нагоди поговорити з незнайомою людиною?

45. Чи турбують Вас які-небудь болі?

46. Ви б відчували себе дуже нещасним, якби тривалий час були позбавлені широкого спілкування з людьми?

47. Чи можете Ви назвати себе нервовою людиною?

48. Чи є серед Ваших знайомих люди, які Вам явно не подобаються?

49. Чи можете Ви сказати, що Ви дуже впевнена в собі людина?

50. Чи легко Ви ображаєтеся, коли вказують на Ваші помилки в роботі або на Ваші особисті промахи?

51. Ви вважаєте, що важко отримати справжнє задоволення від вечірки?

52. Чи турбує Вас почуття, що Ви чимось гірші за інших?

53. Чи легко Вам внести пожвавлення в досить нудну компанію?

54. Чи буває, що Ви говорите про речі, в яких зовсім не розбираєтеся?

55. Чи турбуєтеся Ви про своє здоров'я?

56. Чи любите Ви жартувати над іншими?

57. Чи страждаєте Ви від безсоння?

"Ключ" Шкала "Екстраверсія-Інтроверсія" Відповідь "так" – питання 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56. Відповідь "ні" – питання 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51. Шкала "Нейротизм-Стабільність" Відповідь "так" – питання 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57. Шкала "Корекції" Відповідь "так" – питання 6, 24, 36. Відповідь "ні" – питання 12, 18, 30, 42, 48, 54. Інтерпретація результатів Шкала "Корекції" 0-3 бали – відвертий; 4-6 балів – ситуативний; 7-9 балів – брехливий. Слід зазначити, що в даному випадку мова йде тільки про ступінь відвертості при відповідях на питання тесту, а не про брехню як особистісну характеристику. За умови, якщо за шкалою "корекції" набрано більше 5 балів – даним довіряти не можна. Шкала "Екстраверсія-Інтроверсія" 0-2 бали – над-інтроверт; 3-6 балів – інтроверт; 7-10 балів – потенційний інтроверт; 11-14 балів – амбіверт; 15-18 балів – потенційний екстраверт; 19-22 бали – екстраверт; 23-24 бали – над-екстраверт. Шкала "Нейротизм" 0-2 бали – над-конкордант; 3-6 балів – конкордант; 7-10 балів – потенційний конкордант; 11-14 балів – нормостенік; 15-18 балів – потенційний дискордант; 19-22 бали – дискордант; 23-24 бали – над-дискордант. Якщо оцінка респондента

збігається з відповіддю в “ключі”, то нараховується 1 бал, не збігається – 0 балів.

Додаток Ж

Результати кореляційного аналізу за вибіркою студентів 1

		Суперництво	Компроміс	Співробітництво	Уникнення	Пристосування	Id	In	Ic	Ia	Im	Is	Isag	Психол_стать	Інфантилізм	Екстравер сія	Спонтанність	Агресивність	Ригідність	Інтроверсія	Сензитивність	Тривожність	Лабільність
Суперництво	Кореляція Пірсона	1	-,585*	,033	,186	,006	,001	-,091	-,335	-,198	,142	-,662**	-,303	,010	,156	-,197	-,197	,108	,150	,429	-,540*	,122	-,386
	Знч.(2-сторон)		,028	,912	,524	,983	,997	,757	,242	,498	,627	,010	,292	,974	,594	,501	,499	,714	,609	,126	,046	,678	,173
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Компроміс	Кореляція Пірсона	-,585*	1	,419	-,314	-,158	,314	,405	,357	,501	-,415	,394	,425	-,177	-,269	,416	,210	-,194	-,352	-,383	,634*	,047	,553*
	Знч.(2-сторон)	,028		,136	,275	,590	,274	,150	,211	,068	,141	,164	,130	,545	,353	,139	,471	,507	,217	,176	,015	,872	,040*
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Співробітництво	Кореляція Пірсона	,033	,419	1	,162	-,190	,653*	,240	,538*	,304	-,198	,216	,493	-,212	-,460	,607*	,573*	-,570*	-,360	,107	,161	-,010	,625*
	Знч.(2-сторон)	,912	,136		,580	,515	,011	,410	,047	,290	,498	,458	,073	,466	,098	,021	,032	,033	,206	,715	,583	,972	,017
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Уникнення	Кореляція Пірсона	,186	-,314	,162	1	,544*	-,289	-,553*	-,012	-,526	-,303	-,229	-,466	-,027	,391	-,059	,113	-,177	,508	,819**	-,153	,391	-,162
	Знч.(2-сторон)	,524	,275	,580		,045	,316	,040	,967	,053	,293	,431	,093	,927	,167	,841	,701	,545	,064	,000	,600	,167	,580
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Пристосування	Кореляція Пірсона	,006	-,158	-,190	,544*	1	-,696**	-,313	-,629*	-,330	-,033	,084	-,518	,176	,807**	-,540*	-,332	,132	,822**	,643*	-,190	,830**	-,560*
	Знч.(2-сторон)	,983	,590	,515	,045		,006	,275	,016	,249	,911	,774	,058	,547	,000	,046	,247	,652	,000	,013	,515	,000	,037*
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Id	Кореляція Пірсона	,001	,314	,653*	-,289	-,696**	1	,535*	,656*	,582*	,166	,114	,813**	-,285	-,707**	,690**	,358	-,580*	-,811**	-,488	,227	-,505	,686*
	Знч.(2-сторон)	,997	,274	,011	,316	,006		,049	,011	,029	,571	,698	,000	,324	,005	,006	,208	,030	,000	,076	,434	,066	,007
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
In	Кореляція Пірсона	-,091	,405	,240	-,553*	-,313	,535*	1	,247	,973**	,206	,284	,806**	-,062	-,303	,042	-,061	-,275	-,427*	-,570*	,260	-,232	,248
	Знч.(2-сторон)	,757	,150	,410	,040	,275	,049		,394	,000	,481	,324	,000	,833	,292	,886	,837	,341	,128	,033	,369	,425	,392
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ic	Кореляція Пірсона	-,335	,357	,538*	-,012	-,629*	,656*	,247	1	,302	-,281	,384	,640*	-,500	-,770**	,754**	,770**	-,380	-,678**	-,366	,434	-,685**	,815**
	Знч.(2-сторон)	,242	,211	,047	,967	,016	,011	,394		,295	,330	,175	,014	,069	,001	,002	,001	,181	,008	,198	,121	,007	,000
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ia	Кореляція Пірсона	-,198	,501	,304	-,526	-,330	,582*	,973**	,302	1	,096	,328	,827**	-,030	-,337	,119	-,020	-,365	-,458	-,573*	,366	-,225	,349
	Знч.(2-сторон)	,498	,068	,290	,053	,249	,029	,000	,295		,743	,252	,000	,919	,239	,686	,945	,200	,100	,032	,198	,439	,222
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Im	Кореляція Пірсона	,142	-,415	-,198	-,303	-,033	,166	,206	-,281	,096	1	,027	,257	,193	,102	-,328	-,387	-,214	,034	-,314	-,625*	-,112	-,415
	Знч.(2-сторон)	,627	,141	,498	,293	,911	,571	,481	,330	,743		,928	,375	,510	,730	,252	,171	,463	,908	,274	,017	,703	,140
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Is	Кореляція Пірсона	-,662**	,394	,216	-,229	,084	,114	,284	,384	,328	,027	1	,548*	-,251	-,238	,250	,445	-,246	-,121	-,403	,260	-,208	,324
	Знч.(2-сторон)	,010	,164	,458	,431	,774	,698	,324	,175	,252	,928		,043	,386	,413	,388	,111	,397	,680	,153	,369	,476	,258
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Isag	Кореляція Пірсона	-,303	,425	,493	-,466	-,518	,813**	,806**	,640*	,827**	,257	,548*	1	-,266	-,615*	,455	,334	-,544*	-,665**	-,685**	,275	-,520	,573*
	Знч.(2-сторон)	,292	,130	,073	,093	,058	,000	,000	,014	,000	,375	,043		,358	,019	,102	,244	,044	,010	,007	,341	,056	,032
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Психол_стать	Кореляція Пірсона	,010	-,177	-,212	-,027	,176	-,285	-,062	-,500	-,030	,193	-,251	-,266	1	,460	-,573*	-,336	,118	,356	,072	-,369	,150	-,451
	Знч.(2-сторон)	,974	,545	,466	,927	,547	,324	,833	,069	,919	,510	,386	,358		,098	,032	,241	,689	,212	,807	,194	,610	,105
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Інфантилізм	Кореляція Пірсона	,156	-,269	-,460	,391	,807**	-,707**	-,303	-,770**	-,337	,102	-,238	-,615*	,460	1	-,782**	-,533*	,305	,743**	,448	-,402	,645*	-,777**
	Знч.(2-сторон)	,594	,353	,098	,167	,000	,005	,292	,001	,239	,730	,413	,019	,098		,001	,050	,290	,002	,108	,154	,013	,001
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Екстраверсія	Кореляція Пірсона	-,197	,416	,607*	-,059	-,540*	,690**	,042	,754**	,119	-,328	,250	,455	-,573*	-,782**	1	,665**	-,280	-,725**	-,242	,546*	-,404	,883**
	Знч.(2-сторон)	,501	,139	,021	,841	,046	,006	,886	,002	,686	,252	,388	,102	,032	,001		,010	,333	,003	,404	,043	,152	,000
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Спонтанність	Кореляція Пірсона	-,197	,210	,573*	,113	-,332	,358	-,061	,770**	-,020	-,387	,445	,334	-,336	-,533*	,665**	1	-,058	-,467	-,119	,278	-,472	,704**
	Знч.(2-сторон)	,499	,471	,032	,701	,247	,208	,837	,001	,945	,171	,111	,244	,241	,050	,010		,843	,092	,684	,336	,088	,005
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Агресивність	Кореляція Пірсона	,108	-,194	-,570*	-,177	,132	-,580*	-,275	-,380	-,365	-,214	-,246	-,544*	,118	,305	-,280	-,058	1	,057	,053	,116	,101	-,204
	Знч.(2-сторон)	,714	,507	,033	,545	,652	,030	,341	,181	,200	,463	,397	,044	,689	,290	,333	,843		,848	,858	,692	,731	,483
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ригідність	Кореляція Пірсона	,150	-,352	-,360	,508	,822**	-,811**	-,427	-,678**	-,458	,034	-,121	-,665**	,356	,743**	-,725**	-,467	,057	1	,658*	-,488	,650*	-,801**
	Знч.(2-сторон)	,609	,217	,206	,064	,000	,000	,128	,008	,100	,908	,680	,010	,212	,002	,003	,092	,848		,011	,077	,012	,001
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Інтроверсія	Кореляція Пірсона	,429	-,383	,107	,819**	,643*	-,488	-,570*	-,366	-,573*	-,314	-,403	-,685**	,072	,448	-,242	-,119	,053	,658*	1	-,225	,667**	-,332
	Знч.(2-сторон)	,126	,176	,715	,000	,013	,076	,033	,198	,032	,274	,153	,007	,807	,108	,404	,684	,858	,011		,439	,009	,246
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Сензитивність	Кореляція Пірсона	-,540*	,634*	,161	-,153	-,190	,227	,260	,434	,366	-,625*	,260	,275	-,369	-,402	,546*	,278	,116	-,488	-,225	1	-,032	,735**
	Знч.(2-сторон)	,046	,015	,583	,600	,515	,434	,369	,121	,198	,017	,369	,341	,194	,154	,043	,336	,692	,077	,439		,913	,003
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Тривожність	Кореляція Пірсона	,122	,047	-,010	,391	,830**	-,505	-,232	-,685**	-,225	-,112	-,208	-,520	,150	,645*	-,404	-,472	,101	,650*	,667**	-,032	1	-,392
	Знч.(2-сторон)	,678	,872	,972	,167	,000	,066	,425	,007	,439	,703	,476	,056	,610	,013	,152	,088	,731	,012	,009	,913		,165
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Лабільність	Кореляція Пірсона	-,386	,553*	,625*	-,162	-,560*	,686**	,248	,815**	,349	-,415	,324	,573*	-,451	-,777**	,883**	,704**	-,204	-,801**	-,332	,735**	-,392	1
	Знч.(2-сторон)	,173	,040	,017	,580	,037	,007	,392	,000	,222	,140	,258	,032	,105	,001	,000	,005	,483	,001	,246	,003	,165	
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14

Додаток З

Результати кореляційного аналізу за вибіркою студентів 2

		Суперництво	Компроміс	Співробітництво	Уникнення	Пристосування	Id	In	Ic	Ia	Im	Is	Isag	Психол_стать	Інфантилізм	Екстраверсія	Спонтанність	Агресивність	Ригідність	Інтроверсія	Сензитивність	Тривожність	Лабільність
Суперництво	Кореляція Пірсона	1	-,199	-,096	,000	,162	,306	-,046	-,437	-,001	-,415	-,358	-,114	-,046	,637*	-,542*	,378	,359	,374	-,440	,298	,200	-,634*
	Знч.(2-сторон)		,494	,744	1,000	,580	,287	,877	,118	,997	,140	,209	,698	,875	,014	,045	,183	,208	,187	,116	,300	,494	,015
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Компроміс	Кореляція Пірсона	-,199	1	-,537*	,130	-,471	-,355	,163	-,137	-,052	,026	-,432	-,154	,333	-,405	-,128	,315	,392	-,121	-,410	-,444	,332	-,262
	Знч.(2-сторон)	,494		,048	,659	,089	,212	,578	,639	,860	,929	,123	,600	,245	,151	,662	,273	,166	,680	,145	,112	,246	,365
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Співробітництво	Кореляція Пірсона	-,096	-,537*	1	-,511	,456	,816**	,202	,832**	,562*	,601*	,835**	,794**	-,073	-,255	,531	,019	-,063	-,603*	,051	-,230	-,122	,662*
	Знч.(2-сторон)	,744	,048		,062	,101	,000	,489	,000	,036	,023	,000	,001	,804	,378	,051	,948	,830	,022	,862	,428	,678	,010
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Уникнення	Кореляція Пірсона	,000	,130	-,511	1	-,082	-,495	-,771**	-,563*	-,243	-,581*	-,452	-,674**	,051	,476	-,343	-,320	,035	,540*	,258	,144	,281	-,380
	Знч.(2-сторон)	1,000	,659	,062		,780	,072	,001	,036	,402	,029	,105	,008	,863	,085	,230	,265	,904	,046	,374	,624	,330	,180
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Пристосування	Кореляція Пірсона	,162	-,471	,456	-,082	1	,297	-,265	,267	,001	,164	,323	,137	,064	,172	-,055	-,141	-,281	-,205	-,033	,512*	-,070	,218
	Знч.(2-сторон)	,580	,089	,101	,780		,302	,359	,357	,998	,574	,260	,640	,827	,557	,851	,631	,331	,482	,911	,061	,813	,454
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Id	Кореляція Пірсона	,306	-,355	,816**	-,495	,297	1	,390	,627*	,658*	,457	,564*	,827**	,058	-,117	,084	,472	,351	-,551*	-,244	-,301	,151	,274
	Знч.(2-сторон)	,287	,212	,000	,072	,302		,168	,016	,011	,100	,036	,000	,843	,690	,774	,088	,218	,041	,401	,295	,606	,343
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
In	Кореляція Пірсона	-,046	,163	,202	-,771**	-,265	,390	1	,434	,456	,551*	,270	,698**	,228	-,479	,079	,442	,109	-,454	-,219	-,330	,001	,268
	Знч.(2-сторон)	,877	,578	,489	,001	,359	,168		,121	,101	,041	,350	,006	,432	,083	,787	,114	,712	,103	,451	,250	,996	,354
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ic	Кореляція Пірсона	-,437	-,137	,832**	-,563*	,267	,627*	,434	1	,582*	,749**	,772**	,855**	,127	-,528	,570*	,005	-,087	-,827**	-,077	-,403	-,160	,785**
	Знч.(2-сторон)	,118	,639	,000	,036	,357	,016	,121		,029	,002	,001	,000	,664	,052	,033	,987	,768	,000	,793	,154	,585	,001
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ia	Кореляція Пірсона	-,001	-,052	,562*	-,243	,001	,658*	,456	,582*	1	,361	,620*	,801**	,102	-,125	,141	,345	,313	-,257	-,193	-,623*	,468	,283
	Знч.(2-сторон)	,997	,860	,036	,402	,998	,011	,101	,029		,205	,018	,001	,728	,669	,631	,227	,276	,375	,509	,017	,092	,327
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Im	Кореляція Пірсона	-,415	,026	,601*	-,581*	,164	,457	,551*	,749**	,361	1	,560*	,735**	,375	-,791**	,590*	,030	-,265	-,793**	,201	-,265	-,097	,797**
	Знч.(2-сторон)	,140	,929	,023	,029	,574	,100	,041	,002	,205		,037	,003	,186	,001	,026	,919	,361	,001	,492	,359	,742	,001
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Is	Кореляція Пірсона	-,358	-,432	,835**	-,452	,323	,564*	,270	,772**	,620*	,560*	1	,749**	,051	-,368	,499	-,065	-,226	-,440	,136	-,322	,005	,755**
	Знч.(2-сторон)	,209	,123	,000	,105	,260	,036	,350	,001	,018	,037		,002	,863	,196	,069	,825	,438	,115	,643	,261	,986	,002
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Isag	Кореляція Пірсона	-,114	-,154	,794**	-,674**	,137	,827**	,698**	,855**	,801**	,735**	,749**	1	,186	-,460	,342	,340	,128	-,692**	-,155	-,485	,102	,589*
	Знч.(2-сторон)	,698	,600	,001	,008	,640	,000	,006	,000	,001	,003	,002		,525	,098	,231	,234	,664	,006	,596	,079	,730	,027
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Психол_стать	Кореляція Пірсона	-,046	,333	-,073	,051	,064	,058	,228	,127	,102	,375	,051	,186	1	-,368	-,134	-,075	-,199	-,333	-,029	,084	,037	,217
	Знч.(2-сторон)	,875	,245	,804	,863	,827	,843	,432	,664	,728	,186	,863	,525		,195	,647	,800	,496	,245	,922	,776	,901	,455
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Інфантилізм	Кореляція Пірсона	,637*	-,405	-,255	,476	,172	-,117	-,479	-,528	-,125	-,791**	-,368	-,460	-,368	1	-,531	-,104	,076	,708**	-,162	,425	,097	-,586*
	Знч.(2-сторон)	,014	,151	,378	,085	,557	,690	,083	,052	,669	,001	,196	,098	,195		,051	,722	,796	,005	,581	,130	,743	,028
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Екстраверсія	Кореляція Пірсона	-,542*	-,128	,531	-,343	-,055	,084	,079	,570*	,141	,590*	,499	,342	-,134	-,531	1	-,469	-,384	-,406	,393	-,286	-,409	,739**
	Знч.(2-сторон)	,045	,662	,051	,230	,851	,774	,787	,033	,631	,026	,069	,231	,647	,051		,091	,175	,150	,164	,321	,147	,003
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Спонтанність	Кореляція Пірсона	,378	,315	,019	-,320	-,141	,472	,442	,005	,345	,030	-,065	,340	-,075	-,104	-,469	1	,784**	-,139	-,592*	-,459	,622*	-,397
	Знч.(2-сторон)	,183	,273	,948	,265	,631	,088	,114	,987	,227	,919	,825	,234	,800	,722	,091		,001	,636	,026	,099	,017	,160
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Агресивність	Кореляція Пірсона	,359	,392	-,063	,035	-,281	,351	,109	-,087	,313	-,265	-,226	,128	-,199	,076	-,384	,784**	1	-,052	-,540*	-,563*	,542*	-,531*
	Знч.(2-сторон)	,208	,166	,830	,904	,331	,218	,712	,768	,276	,361	,438	,664	,496	,796	,175	,001		,860	,046	,036	,045	,051
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ригідність	Кореляція Пірсона	,374	-,121	-,603*	,540*	-,205	-,551*	-,454	-,827**	-,257	-,793**	-,440	-,692**	-,333	,708**	-,406	-,139	-,052	1	,084	,281	,238	-,635*
	Знч.(2-сторон)	,187	,680	,022	,046	,482	,041	,103	,000	,375	,001	,115	,006	,245	,005	,150	,636	,860		,775	,330	,413	,015
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Інтроверсія	Кореляція Пірсона	-,440	-,410	,051	,258	-,033	-,244	-,219	-,077	-,193	,201	,136	-,155	-,029	-,162	,393	-,592*	-,540*	,084	1	,255	-,310	,403
	Знч.(2-сторон)	,116	,145	,862	,374	,911	,401	,451	,793	,509	,492	,643	,596	,922	,581	,164	,026	,046	,775		,380	,281	,153
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Сензитивність	Кореляція Пірсона	,298	-,444	-,230	,144	,512	-,301	-,330	-,403	-,623*	-,265	-,322	-,485	,084	,425	-,286	-,459	-,563*	,281	,255	1	-,518	-,188
	Знч.(2-сторон)	,300	,112	,428	,624	,061	,295	,250	,154	,017	,359	,261	,079	,776	,130	,321	,099	,036	,330	,380		,058	,520
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Тривожність	Кореляція Пірсона	,200	,332	-,122	,281	-,070	,151	,001	-,160	,468	-,097	,005	,102	,037	,097	-,409	,622*	,542*	,238	-,310	-,518	1	-,278
	Знч.(2-сторон)	,494	,246	,678	,330	,813	,606	,996	,585	,092	,742	,986	,730	,901	,743	,147	,017	,045	,413	,281	,058		,335
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Лабільність	Кореляція Пірсона	-,634*	-,262	,662**	-,380	,218	,274	,268	,785**	,283	,797**	,755**	,589*	,217	-,586*	,739**	-,397	-,531	-,635*	,403	-,188	-,278	1
	Знч.(2-сторон)	,015	,365	,010	,180	,454	,343	,354	,001	,327	,001	,002	,027	,455	,028	,003	,160	,051	,015	,153	,520	,335	
	N	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14